

วาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” กับการกลายเป็น “คนอื่น” ของ ชาวไทใหญ่พลัดถิ่น¹

Discourse of “Alien” and Constructing
“Otherness” of the Displaced Shan

ออมสิน บุญเลิศ
Omsin Boonlert

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้พยายามทำความเข้าใจการสร้างวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” ที่รัฐไทยนำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นให้กลายเป็น “แรงงานต่างด้าว” เป็นปัญหาต่อสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ อาชญากร และพาหะนำโรคร้าย เป็นต้น แต่อีกด้านหนึ่งกลับมีมูลค่าทางเศรษฐกิจในฐานะปัจจัยการผลิตในระบบทุนนิยม ขณะที่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาว

ไทใหญ่พลัดถิ่นเข้ามายังประเทศไทยไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทย เนื่องจากเมื่อชาวไทใหญ่ไม่สามารถแบกรับความไม่มั่นคง ความเปราะบางของชีวิตในรัฐฉานบ้านเกิดจากปฏิบัติการความรุนแรงของรัฐชาติพม่าได้ จึงปรับใช้การเดินทางเคลื่อนย้ายแม้จะต้องกลายเป็นเพียงแรงงานราคาถูกในประเทศไทยที่กำลังเติบโตทางด้านเศรษฐกิจก็ตาม อีกทั้งยังต้องการสะท้อนให้เห็นว่ารัฐไทยได้สร้างกลไกและเทคนิควิธีในการควบคุม กักขังชาวไทใหญ่พลัดถิ่น เพื่อตอกย้ำและทำให้ภาพตัวแทนและชุดนิยามภายใต้วาทกรรมนั้นมีอยู่อย่างไม่ตั้งคำถาม ซึ่งเป็นการผลักดันให้ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นไปสู่ “ความเป็นคนอื่น” ของสังคมไทยอย่างดันทูลุดยาก ขณะเดียวกันก็จะชี้ให้เห็นว่ารัฐไม่สามารถควบคุมวาทกรรมได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดดังจะเห็นได้จากความลักลั่นขัดแย้งและการต่อรองกันอยู่ตลอดเวลาของหน่วยงานที่ปฏิบัติงาน ตลอดจนการฉวยใช้เครื่องมือของรัฐโดยชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในการต่อรองกับวาทกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับรัฐไทยและสังคมไทย

คำสำคัญ : ชาวไทใหญ่พลัดถิ่น, วาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว”, ความเป็นคนอื่น, การต่อรอง

Abstract

This paper is an attempt to understand the construction of “alien discourse”. While the Thai state has created the “alien discourse”, representing displaced Shan as “alien workers” who have created such “problems” as threatening national security, generating crimes, and transmitting diseases, the displaced Shan have made themselves beneficial to the Thai economic interests by supporting capitalist mode of production. The migration of the displaced Shan into Thailand is not a new circumstance in Thai society, since enforced violation by the Burmese regime into Shan State has made the situation in their homeland more insecure and vulnerable. They have consequently migrated even if it leaves them no other choice but becoming cheap labour, supporting Thailand's growing economy. In addition, the paper explores the means and tactics which the Thai state has established in order to keep the displaced Shan under the state's surveillance and control. Such tactics include emphasizing and maintaining the representation and the unquestionable discourse which have made the displaced Shan undeniably become “the other” in Thai society. Simultaneously, the state is not able to control the discourse absolutely, as is revealed by the conflict and the negotiation among the state agencies. State mechanisms are also used by the displaced Shan to negotiate with the discourse as well as to improve their relationship with the Thai state and Thai society.

Keywords: displaced Shan, discourse of “alien”, otherness, negotiation

1. บทนำ

การหลังไหลของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นจากรัฐฉานและผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ที่ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเรือนอพยพออกจากประเทศพม่าเข้ามายังประเทศไทย จากการถูกทำให้กลายเป็นคนแปลกหน้าในรัฐชาติของตนโดยรัฐบาลทหารนั้นพบว่ามีความเพิ่มขึ้นและความต่อเนื่องอย่างเห็นได้ชัดในช่วงเวลากว่า 10 ปีที่ผ่านมา ด้วยเพราะช่องทางของการ “ลอดรัฐ” มีอยู่ตลอดแนวพรมแดนไทย-พม่า แม้ว่าเขา/เธอเหล่านี้จะต้องกลายเป็น “คนต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง” เนื่องจากรัฐไทยปฏิเสธการให้ความช่วยเหลือในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง แต่กลับถูกยอมรับและเป็นที่ต้องการในฐานะแรงงานราคาถูกที่เข้ามาสนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ทดแทนการขาดแคลนแรงงานไทยในภาคธุรกิจบางส่วน ซึ่งบางพื้นที่ เช่น จังหวัดภูเก็ตถึงขนาดแย่งลักพาแรงงานต่างด้าวโดยเอารัดมารับกันเลยทีเดียว (มิตชิน, 27 กรกฎาคม 2547)

ความต้องการใช้แรงงานต่างด้าวที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องกลายเป็นช่องทางให้แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านทะลักเข้าสู่ประเทศไทย ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงได้มีความ “จริงจังเกี่ยวกับการจัดการปัญหาแรงงานต่างด้าวอย่างเป็นระบบ” กล่าวคือ เปิดให้บุคคลต่างด้าว 3 สัญชาติคือ พม่า ลาว และกัมพูชามาขึ้นทะเบียนพร้อมนายจ้างที่ต้องการแรงงานต่างด้าวเข้าทำงานได้ยื่นขอขึ้นทะเบียน ทำให้แรงงานเหล่านี้สามารถทำงานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และรัฐไทยยังได้วางรากฐานของการสร้างความชอบธรรมในการจัดการ “แรงงานต่างด้าว” ไว้ในสังคมไทย ด้วยการประกาศให้รางวัลนำจับกับผู้แจ้งเบาะแสแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมายเป็นเงิน 20% ของค่าปรับ ซึ่งรองอธิบดีกรมจัดหางานในขณะนั้นกล่าวอย่างภาคภูมิใจว่า “ได้รับความร่วมมือจากประชาชนแจ้งเบาะแสเข้ามามาก ทำให้มีผู้ที่ลักลอบทำผิดกฎหมายมีน้อยลง ต่อไปกระทรวงแรงงานจึงมีแผนจะจัดอบรมอาสาสมัครรายงานข่าวเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย” (ประชาชาติธุรกิจ, 3 สิงหาคม 2549)

และยังถูกตอกย้ำด้วยภาพของปัญหาด้านสาธารณสุข ซึ่งกระทบต่อประชาชนไทยโดยตรง ดังที่โฆษกกระทรวงสาธารณสุขในขณะนั้น กล่าว ว่า “ไม่เฉพาะตามจังหวัดชายแดนเท่านั้นที่ต้องเฝ้าระวัง เพราะปัจจุบัน มีการแจ้งว่า ตรวจพบโรคระบาดหลายชนิดใน กทม. อีกครั้งหลังจาก หายไปนานหลายสิบปี เช่น โรคเท้าช้าง ที่พบย่านจรัญสนิทวงศ์และ มักกะสัน ซึ่งในแต่ละปีกระทรวงสาธารณสุขต้องเสียงบประมาณค่ารักษา ฟรีให้แรงงานต่างด้าวทั่วประเทศประมาณปีละ 200 ล้านบาท” (คม ชัด ลึก, 2547) ซึ่งแน่นอนว่าประกาศดังกล่าวย่อมรวมเอาชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นเข้าไปในฐานะ “พม่า” โดยไม่สนใจตั้งคำถามหรือกระทั่งตระหนัก รู้ถึงสาเหตุที่มาของการปรากฏตัวในประเทศไทยของเขา/เธอเหล่านั้น

การเปลี่ยนแปลงนโยบายต่อผู้คนที่เดินทางข้ามพรมแดนรัฐชาติของประเทศไทยด้วยการ “เอาทุกอย่างที่มีดี ทำให้สว่าง จะได้จัดการได้.. หากว่าคนเหล่านี้ยังเป็นคนไม่ถูกกฎหมายในประเทศ ปัญหาต่างๆ ก็ จะเกิดขึ้น เช่น ปัญหาโรคติดต่อ อาชญากรรม การกดขี่แรงงาน การค้ามนุษย์ ปัญหาความมั่นคงซึ่งไม่เป็นผลดีแก่ประเทศชาติ” ดังคำกล่าวของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร² ทำให้ “คนต่างด้าว” โดยเฉพาะจากประเทศเพื่อนบ้าน 3 สัญชาติคือ พม่า ลาว และกัมพูชา นั้นกลายเป็น “ปัญหา” ที่อันตรายมากที่สุดต่อความมั่นคงของรัฐ เป็น คำศัพท์ใหม่ที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย ทว่าคำว่า “คนต่างด้าว” นั้นกลับถูกใช้ในสังคมไทยมานานนับศตวรรษปรากฏอยู่ในกฎหมายหลายฉบับ โดยนิยาม “คนต่างด้าว” หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งมิได้มีสัญชาติไทย (ตามกฎหมายว่าด้วยสัญชาติ พ.ศ. 2508-ผู้เขียน) ซึ่งยึดโยงความเป็น “คนต่างด้าว” กับรัฐชาติสมัยใหม่ว่าด้วยเรื่องสัญชาติ (Nationality) ซึ่งเป็นเครื่องหมายที่ชี้ให้เห็นว่า บุคคลนั้นมีความผูกพันหรืออยู่ภายใต้อำนาจ บังคับของรัฐใดเป็นสำคัญ (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล และ นัทมน คงเจริญ, 2544) รวมทั้งระเบียบการเข้าออกและการพำนักอาศัยในประเทศไทย การมีหรือไม่มีหนังสือเดินทาง (Passport) ที่ได้รับการ “ตรวจลงตรา หนังสือเดินทาง (Visa)” เพื่อแสดงว่าบุคคลต่างชาติผู้นั้นได้ยื่นความ

จำนวนที่จะเข้ามาพำนักอาศัยในประเทศไทยอย่างถูกกฎหมาย และ ยอมรับข้อกำหนดต่างๆ ของรัฐไทย

ดังนั้นคำถามคือว่า ทำไม เมื่อไหร่ และอย่างไร ที่ “คนต่างด้าว” ได้ถูกแปรความหมายให้เหลือเพียง “บุคคลหลบหนีเข้าเมือง 3 สัญชาติ คือ พม่า ลาว และกัมพูชา” พร้อมกับถูกสภาพให้เป็นปัญหาที่รัฐไทย จะต้องมีการควบคุมจัดการ “อย่างจริงจัง” เพื่อสะท้อนมุมมองเกี่ยวกับ “คนต่างด้าว” ซึ่งเป็นวาทกรรมที่รัฐไทยสร้างขึ้นเพื่อควบคุมการ เคลื่อนย้ายของผู้คนที่อยู่ภายในอาณาบริเวณของราชอาณาจักรไทยผ่านการใช้ “เทคนิควิธีแห่งอำนาจ” ในการจำแนกแยกแยะ จัดประเภท โดยเฉพาะ “คนอื่น” บทความขึ้นนี้จึงสนใจในวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” ที่ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยและคน ที่มีชีวิตแบบไม่ติดพื้นที่ (On the Move) ดังเช่นชาวไทใหญ่พลัดถิ่น ดังนั้นบทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” ของ รัฐไทยก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นแก่นแกนตายตัวตามระเบียบกฎหมายเสมอ ไป โดยจะสำรวจการก่อตัวขึ้นเป็นวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” รวมทั้งพิจารณาปฏิบัติการของวาทกรรมดังกล่าวที่สร้างความชอบธรรมให้ กับการใช้อำนาจควบคุมโดยรัฐและผลักดันให้ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นกลายเป็น “คนอื่น”

ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจ “คนต่างด้าว” ในฐานะวาทกรรมที่รัฐไทย สร้างขึ้น บทความนี้จะนำเสนอแนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรมมาใช้ แนวคิด วาทกรรม (Discourse) ของ Michel Foucault เป็นแนวคิดที่ได้รับความ สนใจในแวดวงวิชาการหลายสาขา ซึ่งประเด็นที่ไม่อาจจะมองข้ามได้ใน การศึกษาวาทกรรมประเด็นหนึ่งคือ เรื่องของวาทกรรมกับอำนาจ “วาท กรรมคืออำนาจที่จะต้องถูกยึดกุม (Foucault, 1984 อ้างใน ชัยวัฒน์, 2533) แต่วาทกรรมก็มีใช้ตัวอำนาจ วาทกรรมเป็นรอยต่อระหว่างอำนาจ กับความรู้” (Lemert and Gillan อ้างใน ชัยวัฒน์, 2533) วาทกรรมยัง ทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่เราสร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวง กว้าง (Valorize) กลายสภาพเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรมหลัก (Dominant

Discourse)” หรือที่ Foucault เรียกว่า “Episteme” และวาทกรรม ยังเป็น “ชุดส่วนเลี้ยวที่ไม่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน แต่ต้องมาอยู่รวมกัน และอยู่รวมกันมิใช่ในฐานะที่เป็นเอกภาพหรือมีความมั่นคง แต่ในฐานะที่เป็นชุดของวาทกรรมที่มีความแตกต่างและหลากหลาย แต่ต่างก็มียุทธศาสตร์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกันให้มาอยู่รวมกัน” (Foucault 1978b:100 อ้างใน ไชยรัตน์, 2545) ขณะเดียวกัน วาทกรรมก็ทำหน้าที่เก็บกด ปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์ความหมายบางอย่างเกิดขึ้น (Subjugate) หรือไม่ก็ทำให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างที่ดำรงอยู่แล้วในสังคม เลื่อนหายไปได้พร้อมๆ กันด้วย (Displace) วาทกรรมจึงเป็นมากกว่าเรื่องของภาษา หรือคำพูด แต่มีภาคปฏิบัติกรของวาทกรรม (Discursive Practice)

งานศึกษาของ ไชยรัตน์ (2545) เผยฐานะการเป็นวาทกรรม (Discursivity) ของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ซึ่งชี้ชวนให้ตั้งคำถามต่อการพัฒนาที่มีอยู่และนำเสนอประเด็น “ความเป็นอื่นของการพัฒนา (Development’s Other/other Development) โดยในงานศึกษานี้มองวาทกรรมว่าหมายถึง ระบบและกระบวนการในการสร้าง/ผลิต (Constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็ความรู้อ ความจริง อำนาจ หรือ ตัวตนของเราเอง นอกจากนี้ Arche (2000) ชี้ให้เห็นว่า วาทกรรมการพัฒนาของธนาคารโลกที่สร้างแนวความคิด “ธรรมรัฐ” (Good Governance) ได้สร้างภาษาเฉพาะขึ้นมาในการบีบบังคับให้เกิดการควบคุมทางการเงินและทุนต่างๆ ให้กับประเทศในอาฟริกา ผ่านกลไกทางการเมืองและกฎหมายที่ทำให้ประเทศเหล่านี้ตกเป็นผู้ที่กระทำภายใต้หลักเศรษฐศาสตร์ (Subjects of Economics) ซึ่งเขาเสนอว่า วาทกรรมการพัฒนาได้สร้างภาพแทนความจริงของการพัฒนาให้เป็นสิ่งล้ำค่าสูงส่ง (Abstract Representation) เพื่อให้ความหมายการพัฒนามีลักษณะสากลหนึ่งเดียว และมุ่งหมายให้ประชาชนในท้องถิ่นของประเทศต่างๆ กลายเป็นวัตถุของการพัฒนา (Objects of Development) (สุรสม, 2547) ดังนั้น ภาษาสามารถสร้างอำนาจให้วาทกรรมมีความชอบธรรมและปฏิบัติได้จริง

ดังนั้นหากพิจารณา “คนต่างด้าว” ในฐานะที่เป็นวาทกรรม ที่ไม่ใช่แค่การพิจารณาเพียงในระดับของภาษาเท่านั้น แต่ยังมองไปถึงกระบวนการและความสัมพันธ์ระหว่างชุดของภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงอำนาจที่แฝงเร้นหรือทำงานอยู่ภายใต้ระเบียบวิธีการจัดการเกี่ยวกับความจริงชุดหนึ่ง (ธเนศ, 2532 อ้างใน ชัยวัฒน์, 2533) ทั้งนี้เพราะว่า วาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” ไม่ได้เป็นเพียงการจัดประเภทแยกแยะกลุ่มคน และสร้างเอกลักษณ์หรือความเฉพาะเจาะจงให้กับสรรพสิ่งในสังคมของรัฐไทยเท่านั้น แต่เป็นอำนาจในการผลิตหรือสร้างความรู้ เอกลักษณ์ และความจริง ขณะเดียวกันวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” นี้ก็ถูกต่อรอง ตอบโต้ ขัดขืนโดยกลุ่มคนที่ถูกจัดประเภท รวมถึงชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นเอง ทั้งนี้เพราะเขา/เธอเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงวัตถุที่ถูกกระทำ/ถูกพูดถึง หรือวัตถุธรรม (An Object of Discourse/Discursive Object) ของวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” แต่เป็นตัวแสดงหรือผู้กระทำ (Agency) ด้วยเช่นกัน ทำให้อย่างไรก็ตามรัฐก็ไม่ได้มีอำนาจของรัฐในการควบคุมผู้คนได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

2. กระบวนการสร้างความเป็น “คนต่างด้าว” ให้กับชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น

อย่างไรก็ตาม การสร้างวาทกรรมว่าด้วย “คนต่างด้าว” ของรัฐไทยพบว่าไม่ได้มีลักษณะเป็นแก่นแกนตายตัวและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งขึ้นอยู่กับบริบทสังคมการเมืองที่สัมพันธ์กับการให้ความหมายของความเป็นไทย วาทกรรมว่าด้วยคนต่างด้าวของรัฐไทยจึงเป็นการใช้ชุดวาทกรรมอื่นๆ ในการสร้างความหมาย จัดประเภทชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น รวมทั้งกดทับ ปิดกั้น และขจัดไม่ให้สิ่งที่แตกต่างไปจากความหมายของสิ่งที่วาทกรรมสร้างขึ้นมาปรากฏตัวขึ้น ได้แก่ วาทกรรม “แรงงานต่างด้าว” และ “วาทกรรมความมั่นคงของชาติ”

2.1 นโยบายและวาทกรรมรัฐไทยว่าด้วย “แรงงานต่างด้าว”

“แรงงานต่างด้าว” ในความหมายของการเข้ามาเป็นแรงงานของชาวต่างชาติในประเทศไทยปรากฏชัดขึ้นนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2390 จากการเข้ามาของชาวจีนอพยพ โดยเฉพาะหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงซึ่งสยามกลายเป็นประเทศที่เปิดกว้างเพื่อการส่งออก และมีการเข้ามาลงทุนในกิจการต่างๆ ของชาวยุโรปและพ่อค้าชาวจีน ตลอดจนการปฏิรูปโครงสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ของรัฐ (ธิดา, 2544; Skinner, 1957; ขจัดภัย, 2517) และจนถึงทุกวันนี้ แรงงานชาวต่างชาติหรือ “แรงงานต่างด้าว” ในภาษาทางราชการยังคงมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากเขา/เธอเหล่านั้นเข้ามาเป็นแรงงานเสริมในภาคส่วนที่แรงงานไทยยังขาดความสามารถหรือเข้ามาอุดช่องว่างของตลาดแรงงานระดับล่างที่ไม่มีแรงงานไทยเข้ามาทำอย่างเพียงพอ

หากพิจารณาการจัดการแรงงานต่างด้าวของรัฐไทยนั้น พบว่ามีการปรับเปลี่ยนนโยบายเรื่อยมานับตั้งแต่อดีต กล่าวคือ ก่อนทศวรรษ 2450 ได้มีการจ้างแรงงานชาวจีนอพยพ ซึ่งมีความชำนาญในงานที่แรงงานไทยไม่สามารถทำได้ นั่นคือ การค้าขาย ทำอุตสาหกรรม ทำงานเกี่ยวกับการเงิน ทำเหมือง และงานที่ได้รับค่าจ้างทั่วไป (Skinner, 1957) ดังนั้นนโยบายเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวจึงมีลักษณะไม่เข้มงวดและสนับสนุนการเข้ามาเป็นแรงงานและทำการค้าของชาวจีนอพยพในประเทศไทย แลกกับการเสียภาษีให้กับรัฐไทยตามจำนวนที่กำหนด แต่อีกด้านหนึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย โดยถูกแบ่งแยกอย่างเบียดขับด้วยคำเรียกว่า “กาลี” บ้าง หรือ “จับกัง” บ้าง ซึ่งมีนัยหมายถึงกลุ่ม “คนอื่น” ที่ขายแรงงานแลกเงินในสังคมไทยขณะนั้น ซึ่งแรงงานชาวยุโรปนั้นยังอยู่ในระบบไพร่ทาส และนับตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา รัฐไทยดำเนินนโยบายแรงงานต่างด้าวภายใต้แนวความคิดชาตินิยม แต่ตระหนักถึงผลประโยชน์จากแรงงานชาวจีน

อพยพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ดังนั้นรัฐไทยจึงสร้างกฎเกณฑ์เพื่อใช้ควบคุมแรงงานชาวจีนอพยพในฐานะ “แรงงานต่างด้าว” ซึ่งถูกนำมาใช้ในทางปฏิบัติเพียงเล็กน้อย ขณะเดียวกันก็เปิดช่องทางให้ชาวจีนอพยพนั้นสามารถกลายเป็นคนไทยได้ด้วยการแปลงชาติ³

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงช่วงสงครามเย็น รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายบริหารประเทศโดยยึดแนวทางชาตินิยมซึ่งโครงการ “ไทยนิยมทางเศรษฐกิจ” ส่งผลให้แรงงานต่างด้าวไม่เพียงถูกนำไปโยงไว้กับ “ความเป็นชาติ” หากยังถูกควบคุมและกีดกันความสามารถในการเข้าถึงการทำงาน ผ่านการสร้างกฎเกณฑ์และนโยบายต่างๆ ในการสงวนอาชีพไว้ให้คนไทยและควบคุมอาชีพของคนต่างด้าวอย่างเข้มงวด อีกทั้งความหวาดระแวงต่อการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น แรงงานต่างด้าวจึงถูกนำไปโยงไว้กับรัฐชาติสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน รัฐจึงสร้างกลไกที่ควบคุม จำกัด การข้ามพรมแดน การเดินทางเข้าออกประเทศ และระยะเวลาในการอนุญาตให้อยู่อาศัยในประเทศไทย โดยเฉพาะเมื่อเขา/เธอเหล่านั้น “ลอดรัฐ” เข้ามาเป็นแรงงาน ซึ่งทำให้รัฐไทยสงสัยว่าเขา/เธอเหล่านี้อาจทำลายความมั่นคงของชาติได้ขึ้นมาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ทุนนิยมอย่างเข้มข้น มุ่งเน้นการเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมของรัฐไทยนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ประกอบกับการคลี่คลายของภาวะกดดันทางการเมือง ความหมายของแรงงานต่างด้าวลับถูกผูกโยงไว้กับการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาของประเทศ แรงงานต่างด้าวกลายเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นภาคธุรกิจจึงล๊อบบี้ให้รัฐบาลมีการผ่อนคลายนโยบายการเข้าเมือง ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของคนต่างด้าว เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญสามารถเข้ามาทำงานในประเทศไทยได้มากขึ้น ขณะเดียวกันโครงการก่อสร้างภายในประเทศจำนวนมากขาดแคลนแรงงาน ทำให้ต้องพึ่งแรงงานที่เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายจากประเทศพม่า ทำให้

เกิดการ “ลักลอบ” จ้างแรงงานต่างด้าวขึ้น เช่น กรณีของการก่อสร้าง สนามกีฬาฉลองเมืองเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี เพื่อใช้เป็นสถานที่แข่ง กีฬาซีเกมส์ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2538 นั้น ต้องอาศัยแรงงานชาว ไทยใหญ่จากรัฐฉาน เป็นต้น ในจำนวนนี้ยังไม่ได้นับรวมแรงงานที่เข้ามา รับจ้างตามจังหวัดชายแดน ทั้งที่ติดฝั่งประเทศพม่า กัมพูชา และลาว ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของกระแสไหลเวียนของแรงงานข้ามชาติด้วยเช่นกัน (สุริยาห์ สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา, 2542) หรือปี พ.ศ. 2532 หลังเกิดพายุไต้ฝุ่นเกย์พัดถล่มชายฝั่งอ่าวไทย แรงงานประมงเสียชีวิต ไปจำนวนมาก ทำให้แรงงานชาวไทยไม่กล้าจะออกเรือหาปลากลาง ทะเลลึก อีกทั้งในระบอบเวลาดังกล่าวมีปัญหา “โรคเอดส์ระบาด” ถูก เรือประมงถือเป็นกลุ่มหนึ่งที่ป่วยด้วยโรคนี้จำนวนมากแรงงานจำนวนมาก น้อยเสียชีวิตลงทำให้แรงงานในธุรกิจประเภทนี้ขาดแคลนอย่างหนัก ผู้ ประกอบการจึงจำเป็นต้องหันไปจ้างแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานแทน คนไทย (คม ชัด ลึก, 2551)

จะเห็นว่ามี การสร้างกลไกนโยบายเพื่อ “นำเข้า” แรงงานต่างด้าว ขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ความเข้มงวดต่อการทำงานของชาวต่างชาติ ที่เข้าเมืองถูกกฎหมายซึ่งทำงานโดยไม่มีใบอนุญาตทำงานในทางปฏิบัติ มีน้อยเมื่อเทียบกับ การควบคุม จับจ้อง และตรวจจับแรงงานที่ลัด รัฐ ดังเช่นชาวไทใหญ่พลัดถิ่นและผู้คนจากประเทศลาว กัมพูชา และ พม่า ด้วยเหตุที่รัฐไทยมองว่า แรงงานต่างด้าวที่มีความชำนาญนั้นก่อ ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและสังคมให้ประเทศ มากกว่าแรงงานต่างด้าว จากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ ให้แรงงานไทยเกิดการเรียนรู้และได้ประสบการณ์ ที่เป็นการเพิ่มขีด ความสามารถของแรงงานไทยไปด้วย (วรวิทย์ และนภาพร, 2546) ส่วน แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านนั้นเป็นเพียงแรงงานกรรมกรที่ไม่มีความ ชำนาญ เป็นแรงงานไร้ทักษะ ต้องการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จาก ประเทศไทย และเป็นช่องทางให้กลุ่มนายหน้าหรือเครือข่ายกระบวน การ ค้ามนุษย์ และเจ้าหน้าที่รัฐหาผลประโยชน์เท่านั้น

แต่เมื่อแรงงานต่างด้าวโดยเฉพาะกลุ่มที่เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย ถูกอ้างว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของประเทศที่หมายถึงตัวเลขมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยกลุ่มทุนต่างๆ ส่วนความเป็นชาติก็ทำให้การข้ามผ่านพรมแดนรัฐชาติของแรงงานต่างด้าวนั้นเป็นสิ่งที่รัฐไทยไม่อาจปล่อยปละละเลยได้ แม้ว่าจะมีการไหลเวียนของผู้คน เงินทุน และสินค้าข้ามผ่านพรมแดนรัฐชาติเป็นไปอย่างเข้มข้นและซุกซมมากขึ้นกว่าในอดีต ผลจากแรงกดดันนี้ทำให้รัฐบาลต้องหันมาเปิดนโยบายที่เป็นการประนีประนอมกับกลุ่มทุนขึ้น นั่นคือ การ “ผ่อนผัน” ให้บุคคลที่มีสถานะเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองผิดกฎหมายสามารถทำงานได้ในลักษณะชั่วคราวตามเงื่อนไขที่รัฐไทยกำหนด (กฤตยา, โคเอทท์ และไพน์, 2543) ในทางปฏิบัติคือ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา โดยอาศัยข้อกำหนดในพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2521 มาตรา 12 และพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 มาตรา 17 จึงได้มีการออกประกาศตามมติคณะรัฐมนตรี “ผ่อนผัน” ให้สามารถจ้างแรงงานบุคคลที่เข้าเมืองผิดกฎหมายได้อย่างถูกกฎหมาย แต่เป็นลักษณะการอนุญาตทำงานแบบชั่วคราวในระหว่างรอการส่งกลับออกนอกราชอาณาจักร ตามเงื่อนไขข้อกำหนดต่างๆ ของรัฐบาลไทย ขณะเดียวกันก็ยังมีกรปรับเปลี่ยนแก้ไขกฎหมายหลายฉบับเพื่อให้สามารถจ้างแรงงานข้ามชาติได้ครอบคลุมมากขึ้น

อย่างไรก็ดี นโยบายการจัดการแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายของรัฐไทย พบว่ามีการปรับเปลี่ยนอย่างไม่คงเส้นคงวาและไม่มี ความชัดเจน หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบทสังคมการเมืองและแรงผลักดันของกลุ่มทุน กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษแรกนั้น รัฐไทยนั้นดำเนินนโยบายบนฐานคิดการควบคุม ผลักดันและเบียดขับคนกลุ่มนี้ออกนอกสังคมไทยอย่างไม่มีวันหยุด ผ่านมาตรการจำกัดพื้นที่ อาชีพ และระยะเวลาในการอนุญาตให้มีการจ้างแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายที่ไม่ต่อเนื่อง และเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2541 ซึ่งประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจ รัฐไทยจึงได้พยายามที่

จะให้มีการจ้างแรงงานไทยทดแทนแรงงานต่างด้าว เพื่อลดปัญหาการว่างงานของแรงงานไทยและลดการพึ่งพาแรงงานจากต่างประเทศ แต่กลับเป็นที่น่าสังเกตว่า ตัวเลขจำนวนการจดทะเบียนเพื่อขอต่ออายุใบอนุญาตทำงานของแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายนั้นกลับลดลงเรื่อยๆ ทั้งที่ในความเป็นจริงยังพบว่ามีกรลักลอบจ้างแรงงานเหล่านี้อยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากความต้องการแรงงานจำนวนมากและยังมีผู้คนหลังไหลเข้ามาเป็นแรงงานอยู่ไม่ขาดสาย ประกอบกับการตัดสินใจบนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องยังคงเป็นอีกทางเลือกของนายจ้าง แม้จะรู้ว่ากำลังฝ่าฝืนกฎหมายและเสี่ยงต่อการถูกจับก็ตาม

ดังนั้นเมื่อการไหลทะลักเข้ามาขายแรงงานในประเทศไทยของผู้คนจากประเทศเพื่อนบ้านมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งตัวเลขแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายซึ่งทำงานอยู่ในกิจการต่างๆ ทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมายกลับมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนว่าแรงงานเหล่านี้ยังคง “เป็นที่ต้องการ” ของภาคธุรกิจไทยอย่างต่อเนื่อง ทำให้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมาพบว่า รัฐไทยได้หันมาใช้ความรู้ความชำนาญในการจำแนกแยกแยะ พร้อมทั้งให้ความหมาย สร้างองค์ความรู้ใหม่ และยังคงตั้งองค์กรหน่วยงานเฉพาะเพื่อทำหน้าที่ในการควบคุมจัดการแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย นั่นคือ คณะกรรมการบริหารแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง (กบร.) โดยมุ่งเน้นการควบคุมให้แรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายนั้นอยู่ในสายตาของรัฐไทย ด้วยการทำให้เป็น “แรงงานถูกกฎหมาย” โดยเฉพาะนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ที่ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารแรงงานต่างด้าว เพื่อให้การทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักเป็นไปอย่างบูรณาการ⁴ ดังนั้นในทางปฏิบัติจึงพบว่ารัฐไทยได้ผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายได้ในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ แต่จะควบคุมผ่านการจำกัดประเภทของการจ้างงานเพื่อป้องกันการแย่งงานแรงงานไทย แต่ก็ไม่ได้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวดจริงจังทั้งในส่วนของผู้เจ้าหน้าที่รัฐและนายจ้าง

นโยบายเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายของประเทศไทย ข้างต้น นอกจากจะทำให้เขา/เธอเหล่านั้นกลายเป็นวัตถุทางเศรษฐกิจแล้ว ประเทศไทยยังดำเนินนโยบายที่ควบคุม แยก แยก และแขวนแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายไว้นอกสังคมไทย ด้วยการจำแนกตามสถานะความเป็นพลเมือง ผ่านเครื่องมือของรัฐคือ ระบบทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัว อีกนัยหนึ่งคือ ผู้อพยพและแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายถูกทำให้กลายเป็นวัตถุของการควบคุมอีกด้วย แต่สำหรับชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในประเทศพม่าย่อมต้องเผชิญกับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก เนื่องจากเขา/เธอเหล่านั้นไม่เคยยอมรับว่าตนนั้น “สัญชาติพม่า” และไม่เคยได้รับการยอมรับจากรัฐชาติพม่าว่าเป็น “พลเมืองพม่า” ด้วยเช่นกัน เนื่องจากนับตั้งแต่รัฐบาลพม่าเพิกเฉยต่อสัญญาปางโหลงและการฉีกรัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1947 ซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งความร่วมมือเพื่อเอกราชแห่งทุกชนชาติและการก่อสร้างสร้างรัฐชาติพม่า ขณะเดียวกันกลับมุ่งสร้างความเป็นใหญ่ของชนชาติพม่า (Burmanization) ขึ้นเหนือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ตลอดจนกดขี่ข่มเหงประชาชนของตนเอง ทั้งชาวพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เมื่อความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่ก่อให้เกิดการสู้รบนำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง ชาวไทใหญ่ซึ่งไม่ต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่กลายเป็นพลเมือง ชั้นสอง ไม่มีสถานภาพเป็นพลเมืองอย่างเต็มตัวในรัฐชาติพม่า จึงถูกเบียดขับการเข้าถึงสิทธิต่างๆ ในฐานะพลเมืองของชาติแล้ว ทำให้ชาวไทยใหญ่ต้องเผชิญกับภาวะของการกลายเป็นคนพลัดถิ่น ตั้งชุมชนกระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ดังนั้นนโยบายการปรับเปลี่ยนสถานภาพแรงงานเข้าเมืองผิดกฎหมายเป็นถูกกฎหมายผ่านการพิสูจน์สัญชาติของแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่าจึงแทบจะไม่มีควมคืบหน้าเมื่อเทียบกับแรงงานสัญชาติลาวและกัมพูชา

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินนโยบายของประเทศไทยในการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายนี้ยังคงเป็นไปในลักษณะของการ

แก้ปัญหาตามสถานการณ์ ผู้กตัญญูกับมติคณะรัฐมนตรี แม้ว่าในทางปฏิบัติบางหน่วยงานจะพยายามดำเนินการด้านอื่นๆ เช่น การอนุญาตให้ลูกหลานของแรงงานต่างด้าวสามารถเข้าเรียนในระบบการศึกษาไทยได้ การวางระบบประกันสุขภาพ เป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการไปจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวหรือต่ออายุใบอนุญาตทำงานที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีเปรียบเสมือน “พิธีกรรม” อย่างหนึ่งที่ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ที่มาจากประเทศพม่า ลาว และกัมพูชาในปฏิสัมพันธ์กับรัฐจำเป็นต้องปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำปี ไม่ว่าจะมมีผลในทางปฏิบัติหรือไม่ก็ตาม (อรัญญา, 2548) อีกทั้งยังมีการเมืองเรื่องสถิติที่หากตัวเลขจำนวนการมาต่อใบอนุญาตทำงานของแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายลดลงมาก รัฐไทยก็จะมีความตื่นตัวในเรื่องนี้มาก นำมาสู่ความเข้มงวดในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการจับกุมและส่งกลับแรงงานที่ผิดกฎหมาย จะเห็นว่านโยบายที่ผ่านมานั้นยังสะท้อนความแนบเนียนของการร่วมมือกันระหว่างทุนกับรัฐชาติในการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้คนที่เดินทางเคลื่อนย้าย โดยเฉพาะชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์จากประเทศพม่า ทำให้เขา/เธอเหล่านั้นตกอยู่ในสถานะที่ไม่ต่างจาก “วัตถุที่ไร้ชีวิตไม่น่าไว้ใจ แต่ต้องกอบโกย”

2.2 ปฏิบัติการของวาทกรรมแรงงานต่างด้าวผ่านสื่อ

“แรงงานกระเป๋ที่เดือนคนไทยระวังถูกต่างด้าวแย่งงาน”

(ผู้จัดการออนไลน์, 2547)

“ล่าแรงงานต่างด้าวโหด รุมทำร้ายเจ้าของป่อกุ้งดับ”

(คมชัดลึก, 2550)

“จัดกฎเหล็กจัดระเบียบสังคมต่างด้าว ล้อมคอกแรงงานเถื่อน
นับแสนทะลักเข้าพังงา” (เดลินิวส์, 2550)

“คปร. ตรวจพบแรงงานต่างด้าวติดโรคเกือบหมื่นราย ทั้ง
วัณโรค-เท้าช้าง-ซิฟิลิส-โรคเรื้อน ถกเครือข่ายปัญหาหญิง

“พม่า-ลาว-กัมพูชา” ท้องกว่า 9,000 ราย ผลักดันออกแบบ
เปิดเผยหัวนถูกโจมตี สรุปลั้งชุดดำเนินการทางลับ” (มติชน,
2547)

ข้อความข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ
แรงงานต่างด้าวที่ปรากฏอยู่ในสื่อของไทย ซึ่งได้กลายมาเป็นช่องทาง
สำคัญในการรับรู้เรื่องราวของผู้คนจากประเทศเพื่อนบ้านที่เข้ามาเป็น
แรงงานของสังคมไทย ทำให้ “แรงงานต่างด้าว” ไม่ได้มีความหมาย
ตรงไปตรงมาเหมือนที่ถูกกำหนดนิยามไว้ในกฎหมายและนโยบาย โดย
เฉพาะเมื่อ “แรงงานต่างด้าว” นั้นถูกทำให้กลายเป็น “ปัญหา” ที่อาจ
ส่งผลกระทบต่อให้กับประเทศไทยหากไม่บริหารจัดการ ทำให้เริ่มมีการแบ่ง
แยก สร้างความเป็นเขาเป็นเราระหว่างสังคมไทยกับคน “ชาติ” อื่น
ซึ่งสะท้อนการนำเอาพรมแดนรัฐชาติมาซ้อนทับไปบนความหลากหลาย
ทางชาติพันธุ์ แม้ว่า “แรงงานต่างด้าว” ในสังคมไทยจะมีมิติอันหลากหลาย
และมีประวัติศาสตร์ร่วมกับสังคมไทยมานับตั้งแต่อดีตก็ตาม แต่
สื่อไทยกลับเลือกมาฉายภาพมาเพียงมิติเดียว เพื่อสร้างภาพตัวแทนความ
เป็น “แรงงานต่างด้าว” อย่างเป็นทางการตายตัว ประกอบกับอคติ
ทางชาติพันธุ์ที่แฝงฝังอยู่ในสังคมไทยที่ถูกตียึดโยงอยู่กับวาทกรรมการ
พัฒนากระแสหลัก ทำให้ความหมายของ “แรงงานต่างด้าว” นั้นกลับ
ถูกฉายซ้ำในต่างมิติต่างเวลาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นหากมองว่า “แรงงาน
ต่างด้าว” ไม่ได้เป็นเพียงภาษาหรือคำพูด แต่เป็นวาทกรรม เป็นเรื่อง
ของอำนาจ วาทกรรม “แรงงานต่างด้าว” จึงเป็น “การใช้สำนวน
โวหารเพื่อการควบคุม (Rhetoric of Control)” (Rosaldo, 1978 อ้างใน
ปิ่นแก้ว, 2541) ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นรวมทั้งแรงงานข้ามชาติและสร้าง
ความชอบธรรมแก่อำนาจของรัฐไทย

นอกจากนี้ เมื่อปริมาณและความถี่ในการเคลื่อนย้ายของผู้คน
จากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามายังประเทศไทย ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลทาง
เศรษฐกิจ หรือสังคมการเมืองก็ตาม มีเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีตอย่างเห็น
ได้ชัด ทำให้สังคมไทยมองว่า “แรงงานต่างด้าว” หมายถึงเพียง “กลุ่ม

คนที่มาจากประเทศพม่า ลาว และกัมพูชา” และยังมีกรมมองอย่างเหมารวมว่าคนเหล่านี้เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย เพื่อหวังที่จะมาขายแรงงานในประเทศไทยเท่านั้น ซึ่งพบว่าภายใต้วาทกรรมแรงงานต่างด้าว นั้น สื่อได้เข้าทำหน้าที่ในฐานะภาคปฏิบัติการของวาทกรรมแรงงานต่างด้าว ในการตอกย้ำและสถาปนาอำนาจของรัฐไทยในการจัดระเบียบและยังสร้างภาพลักษณ์หรือตัวตนใหม่ให้กับ “แรงงานต่างด้าว” ให้กลายเป็น “คนอื่น” บั๊กป้าย กีดกัน และผลักไสให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นวัตถุเพื่อการควบคุมตรวจสอบในแทบจะทุกด้าน ขณะเดียวกันนั้นก็เปิดช่องทางให้กลุ่มทุนได้ขูดรีดผลประโยชน์จากแรงงานต่างด้าว

การนำเสนอเรื่องราวในประเด็นว่าด้วยแรงงานต่างด้าวในสื่อ นั้นมีให้เห็นอย่างเป็นประจำ จากการศึกษาพบว่า ประเด็นว่าด้วยแรงงานต่างด้าวที่ปรากฏในสื่อสาธารณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์หรืออินเทอร์เน็ต และผลักให้แรงงานต่างด้าวกลายเป็นอื่น ได้แก่ แรงงานต่างด้าวเข้ามาแย่งงานคนไทย, แรงงานต่างด้าวเป็นอาชญากร, แรงงานต่างด้าวเป็นพาหะนำโรค, แรงงานต่างด้าวเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ, แรงงานต่างด้าวเป็นขบวนการค้ามนุษย์, แรงงานต่างด้าวเป็นพวกหลบหนีเข้าเมือง, แรงงานต่างด้าวเป็นแรงงานเถื่อน, แรงงานต่างด้าวเป็นแรงงานสกปรก ไร้ฝีมือ เป็นต้น ภาพลักษณ์เหล่านี้สร้างความหมายของแรงงานชาวพม่า ลาว และกัมพูชาในฐานะแรงงานต่างด้าวในลักษณะทางลบที่ประทับตราเขา/เธอเหล่านี้ตลอดเวลา

รัฐไทยเองยังได้อาศัยกลไกสื่อในการสร้างการยอมรับและความชอบธรรมในการจัดการแรงงานต่างด้าว ทำให้วาทกรรมแรงงานต่างด้าวเป็นเรื่องปกติธรรมดาและมีความชอบธรรม ในการจัดจำแนกประเภทคนในสังคม โดยเฉพาะนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ที่รัฐบาลไทยได้กำหนดให้การประชาสัมพันธ์เรื่องการจัดการแรงงานต่างด้าว เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักในการดำเนินงาน เพื่อตอกย้ำความชอบธรรมในการ “จัดระเบียบ” แรงงานเหล่านั้น ดังเช่นการออกประกาศจังหวัดของจังหวัดระนองที่ผู้ว่า

ราชการจังหวัดกล่าวว่า “ปัญหาการหลบหนีเข้าเมืองของคนต่างด้าวเป็นจำนวนมากยากต่อการควบคุม ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ดังนั้นจึงได้ออกประกาศจังหวัด เรื่อง กำหนดมาตรการจัดระเบียบคนต่างด้าวบางจำพวก เพื่อให้ให้นายจ้าง คนต่างด้าว และผู้ที่เกี่ยวข้องได้ถือปฏิบัติ” (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มีนาคม 2550) รวมทั้งการแพร่กระจายข้อมูลที่รัฐมองว่าจำเป็นต่อการจัดการแรงงานต่างด้าว เช่น ประกาศการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวในแต่ละปี กฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผลการดำเนินงานที่ผ่านมาด้วย

นอกจากนี้สื่อยังได้นำเสนอความจำเป็นในการจ้างแรงงานต่างด้าวไว้ในฐานะของแรงงานไร้ทักษะ ด้วยการโยงไว้กับปัญหาการขาดแคลนแรงงานไทย แต่ความลึกลับของความต้องการแรงงานราคาถูกกับสถานะของการเป็นคนอื่น ทำให้แรงงานต่างด้าวนั้นเบียดขับไปสู่การเป็น “แรงงานไร้ฝีมือ” ซึ่งเป็นการกักขังและผลักดันให้แรงงานต่างด้าวมีอำนาจในการต่อรองต่ำ ดังเช่นที่เจ้าหน้าที่แรงงานจังหวัดเชียงใหม่กล่าวถึงแรงงานต่างด้าวกับนักศึกษาว่า “แรงงานต่างด้าว เป็นพวกที่ทำงานกรรมกรกับงานรับใช้ในบ้าน อย่างงานรับใช้ในบ้านนี้ก็ชัดเจนอยู่ว่าทำอะไร ส่วนงานกรรมกรก็คืองานที่ใช้กำลังแรงอย่างเดียว ไม่ได้ใช้สมอง แต่พอเอาเข้าจริงไม่ได้เป็นอย่างที่ว่าหรอก มันก็เลยจะเห็นว่าแรงงานต่างด้าวที่ถูกจับข้อหาทำงานผิดประเภทมีเยอะเหมือนกัน ก็อย่างพวกที่ทำงานร้านก๋วยเตี๋ยว ถ้าล้างจาน ล้างผัก เก็บถ้วยนี่ถือว่าไม่ผิด แต่ถ้ามาลวกก๋วยเตี๋ยวให้ลูกค้านี่ถือว่าผิดแล้ว เพราะว่าเราไม่ได้อนุญาตให้พวกนี้มาทำงานแบบนี้”

ขณะเดียวกัน สื่อกลับตอกย้ำและสร้างภาพตัวแทนความจริงที่ว่า การเข้ามาของแรงงานต่างด้าวนั้นทำให้แรงงานคนไทยต้องเจอกับปัญหาการว่างงานสูงขึ้น ดังเช่นที่แรงงานจังหวัดกระบี่กล่าวว่า “สิ่งที่จะต้องระมัดระวังให้มากที่สุดคือ ในเรื่องแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในพื้นที่กระบี่จำนวนมากขึ้น เชื่อว่าการปล่อยให้แรงงานต่างด้าวเข้ามาจำนวน

มากจะส่งผลให้เข้ามาแย่งงานคนไทยทำ เพราะแรงงานต่างด้าวเหล่านี้เป็นแรงงานที่ขยัน นายจ้างส่วนใหญ่ก็พอใจที่จะจ้างแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานแทนคนไทย และถ้าปล่อยไว้แรงงานเหล่านี้อาจจะยึดเศรษฐกิจของจังหวัด และทำให้คนในจังหวัดตกงานได้ โดยเฉพาะแรงงานในภาคเกษตรกรรม เช่น ลูกจ้างในสวนยาง ซึ่งขณะนี้พบว่าเจ้าของสวนยางแบ่งเปอร์เซ็นต์ผลประโยชน์ให้กับลูกจ้างพม่าสูงถึง 50% ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่เสี่ยงมาก เพราะเป็นการสร้างแรงจูงใจให้คนเหล่านี้เดินทางเข้ามาทำงานมากขึ้น” (ผู้จัดการออนไลน์, 2547)

และเป็นที่น่าสังเกตว่า นับตั้งแต่รัฐไทยเอาประเด็นแรงงานต่างด้าวไปโยงไว้กับเรื่องสุขภาพนั้น สื่อก็เป็นอีกกลไกสำคัญในการสร้างภาพของแรงงานต่างด้าวในฐานะพาหะนำโรค เช่น “สาธารณสุขเตือนประชาชนและนายจ้างให้ระวังติดโรคร้ายติดต่อกับแรงงานเถื่อนที่ทะลักเข้ามาตามชายแดนทั้งโรคเท้าช้าง วัณโรค และมาลาเรีย..แรงงานเถื่อนที่เข้ามาทำงานอย่างผิดกฎหมาย โดยไม่ได้ผ่านการตรวจโรค ทำให้มีโรคที่ติดมากับแรงงานเหล่านี้ และอาจติดต่อถึงนายจ้างโดยไม่รู้ตัว ซึ่งต่างกับแรงงานที่เข้ามาถูกต้องตามกฎหมายจะได้รับการตรวจโรคก่อนจะอนุญาตเข้าทำงาน” (เชียงใหม่นิวส์, 2550) ทำให้รัฐไทยนำมาใช้อำนาจความชอบธรรมในการจัดการส่งกลับหรือควบคุม เขา/เธอเหล่านั้นอย่างเข้มงวด ซึ่งไม่ใช่เพียงการควบคุมที่ตัวแรงงานเท่านั้น แต่รัฐไทยยังควบคุมไปถึงการเจริญพันธุ์ ด้วยการส่งกลับแรงงานต่างด้าวที่ตั้งครรภ์ แม้ว่าจะจะเป็นนโยบายที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เพราะเป็นประเด็นอ่อนไหวในเชิงสิทธิมนุษยชน แต่ก็ยังมีอยู่ ซึ่งบางครั้งก็พบในระดับนโยบาย บางครั้งก็พบในระดับปฏิบัติงาน ดังเช่นที่ประชุมคณะกรรมการบริหารแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง (คปร.) ได้มีมติในการส่งกลับแรงงานที่เป็นโรคร้ายแรงและแรงงานที่ตั้งครรภ์ เพราะหากปล่อยไว้ อาจเกิดปัญหาตามมาอีกมาก โดยให้จัดทำเป็นการลับพร้อมทั้งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นมาดูแลชุดหนึ่ง (มติชน, 2547)

จะเห็นว่าวาทกรรมแรงงานต่างด้าวที่เกิดขึ้นภายใต้ปฏิบัติการของสื่อ ทำให้แรงงานต่างด้าวกลายเป็นความรู้สึกหวาดระแวงของสังคมไทย ต่อการมีตัวตนอยู่ของเขาเธอ/เหล่านี้ เรื่องราวของแรงงานต่างด้าวที่เข้ามา นายจ้าง ชิงทรัพย์ ช่มชู้ หรืออื่นๆ อีกมากมาย จึงอยู่ในความรู้ของสังคมไทยมากกว่าชีวิตประจำวันของพวกเขา/เธอ ซึ่งหลายครั้งที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสพูดคุยกับเพื่อนร่วมทางบนรถแดง และได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับแรงงานชาวไทใหญ่พลัดถิ่น “เดี๋ยวนี้ขึ้นรถแดงก็ต้องระวัง พวกต่างด้าวมันเยอะ มันจะทำอะไรเราก็ไม่รู้ พวกนี้มันทำได้ทุกอย่างเลยนะ” สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันนั้นเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะจะทำให้เกิดการแบ่งแยก ความเป็นเขาเป็นเราที่เกิดขึ้นนี้อาจจะนำมาสู่ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ได้ รวมทั้งอคติที่เกิดขึ้นนี้ยังนำไปสู่การปกป้อง สร้างความเป็นอื่นให้ใครก็ตามที่อาจจะดูใกล้เคียงกับภาพมายาคติที่สังคมไทยเชื่ออยู่ก็ได้

2.3 “แรงงานต่างด้าว” กับวาทกรรมความมั่นคงของชาติ

การเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่พร้อมกับการขีดเส้นแบ่งเขตแดนเพื่อปกป้องถึงจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของรัฐชาติ กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นพร้อมกับความหวาดวิตกต่อ “ความมั่นคงของชาติ” อย่างฝังจิตฝังใจ ชาตินิยมและความรักชาติจึงกลายมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญเพื่อรักษาความมั่นคง เนื่องจากสำนึกความเป็นชาตินั้นเป็นพลังที่ขับเคลื่อนให้ชาติดำเนินต่อไปได้ไม่เว้นแม้กระทั่งรัฐชาติไทยเอง อานิสงค์ของสงครามเย็น การปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในจีน การต่อสู้เรียกร้องเอกราชของเวียดนาม ลาว และกัมพูชา ส่งผลให้พรมแดนของ “ประเทศไทย” กลายมาเป็นพื้นที่และสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐมากขึ้นเรื่อยๆ รัฐขยายอำนาจในการควบคุมพื้นที่ผ่านหน่วยงานต่างๆ เช่น ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน กองตรวจคนเข้าเมือง มหาดไทย กรมป่าไม้ ไปจนถึงสาธารณสุขและระบบการศึกษาที่รวมศูนย์บังคับบัญชาอยู่ที่กรุงเทพฯ พรมแดนของประเทศไทยจึงถูกเปลี่ยนจากพื้นที่ซึ่งมีความ

หลากหลาย มีการพบปะพูดคุย เจรจาต่อรองระหว่างชนกลุ่มต่างๆ ให้กลายมาเป็นพื้นที่และสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ สัญลักษณ์ต่างๆ เช่น รั้วลวดหนาม ประตูด่านตรวจคนเข้าเมือง ตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐหน่วยต่างๆ เช่น ตำรวจ ทหาร กลายเป็นตัวแทนของ “อำนาจอธิปไตย” ที่บ่งบอกพื้นที่และแนวเขตของรัฐชาติ (ยศ, 2548) ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่รัฐชาติที่มีพรมแดนร่วมกันเกิดการหวาดระแวงในความสัมพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการเมืองแล้วนั้น พรมแดนจึงมักจะถูกปิดลงพร้อมกับการบังคับใช้และกำกับดูแลอย่างเข้มงวดมากขึ้น

อย่างไรก็ตามก่อนทศวรรษ 2530 อาจกล่าวได้ว่าการเมืองไทยต้องเผชิญกับภาวะตึงเครียดภายใต้บรรยากาศการเมืองโลกที่แบ่งออกเป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย หรือที่รู้จักกันในนาม “สงครามเย็น” ประเทศไทยไม่เคยนิ่งนอนใจต่อปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตามแนวชายแดนพม่า เนื่องจากประเทศพม่าเองได้ใช้นโยบายปิดประเทศมุ่งสู่ “สังคมนิยมแบบพม่า (Burmese Way to Socialism)” นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 ดังนั้นนโยบายของประเทศไทยจึงเน้น “ความมั่นคง (Security-Oriented)” และดำเนินไปในลักษณะ “รอบด้าน (Omni-Direction)” (สมโชค สวัสดิรักษ์, 2540) อีกทั้งดำเนินนโยบายที่ใช้กองกำลังติดอาวุธของชนกลุ่มน้อยต่อต้านรัฐบาลพม่าในฐานะ “รัฐกันชน (Buffer State)” ไปพร้อมกับการควบคุมและจำกัดจำนวนการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อหนีภัยจากการสู้รบและความยากลำบากในการดำรงชีวิตในพม่าของผู้คนหลายหลายชาติพันธุ์ด้วยการจัดทำทะเบียนประวัติแล้วออกบัตรประจำตัวให้ถือไว้และมีการสำรวจและตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงจำนวนการเกิดและตายเป็นระยะ ภายใต้การนิยามในฐานะ “คนเข้าเมืองผิดกฎหมาย”

กฤตยา, โคเอทท์ และไพน์ (2543) เสนอว่า นโยบายความมั่นคงชายแดนภาคตะวันตกติดประเทศพม่าในทุกยุคจะมีผลต่อการอพยพโยกย้ายของคนฝั่งพม่ามายังไทยมากกว่าที่การอพยพจะส่งผลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐไทย ดังนั้นความมั่นคงของชาติจึงไม่เพียงแต่

เป็นความมั่นคงของพรมแดน หากแต่เป็นความมั่นคงในชีวิตของคนในชาติ ความเข้มงวดกวดขันต่อการรักษาและ/หรือจัดการเพื่อให้เกิดความมั่นคงจึงไม่ได้กระทำเพียงในพื้นที่พรมแดน หากแต่แทรกซึมดำเนินไปบนวิถีและชีวิตของผู้คนด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นจากแม้กระทั่งคำขวัญของคลื่นวิทยุหนึ่งยังใช้ว่า “ข่าวสารบันเทิงและความมั่นคงของชาติ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่พรมแดนรัฐชาติทางกายภาพนั้นถูกทะลุทะลวงโดยผู้คนอย่างเพิกเฉยต่ออำนาจรัฐ

อย่างไรก็ตาม วาทกรรมความมั่นคงเป็นเสมือนการตอกย้ำพื้นที่ของความเป็นอื่นให้กับแรงงานต่างด้าวภายใต้ปฏิบัติการของวาทกรรมแรงงานต่างด้าวที่เกิดขึ้นในพื้นที่สื่อ ดังจะเห็นได้จากการพาดหัวข้อข่าวหรือการให้เหตุผลในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เช่น “ตม.รับมือต่างด้าว หวั่นทะลักความมั่นคงไทย”, “แรงงานต่างด้าว ภัยมืด” เป็นต้น เพราะเนื่องวาทกรรมความมั่นคงของชาตินั้นได้สร้างให้อคติทางชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานคนไทย เชื้อโรคร้าย อาชญากร กลายเป็น “ความจริง” ขณะเดียวกันภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมความมั่นคงของชาตินั้นจะพบว่า ได้มีการสถาปนาหน่วยงานและองค์กรที่ทำหน้าที่รักษาความมั่นคงของชาติโดยเฉพาะ ซึ่งได้ระบุว่า “แรงงานต่างด้าว” เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ของการทำงาน ดังเช่นที่เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดเชียงใหม่อธิบายว่า “ทางสำนักงานเราทำงานรองรับสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการบริหารแรงงานต่างด้าว (กบร.) ที่เป็นหน่วยงานระดับชาติ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของเราจึงต้องออกตรวจตราดูแลเรื่องของแรงงานต่างด้าวด้วยเช่นกัน โดยจะทำงานเน้นที่การสืบสวน หาข่าวและการปราบปราม สอบสวน” (สัมภาษณ์, 2550)

แต่ด้วยนโยบายที่ไม่คงเส้นคงวาและผลักราะให้แต่ละกระทรวงเป็นผู้จัดการตามสถานการณ์นี้เอง นำมาสู่การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่ลึกลับขัดแย้ง กล่าวคือ บางหน่วยงานจะเน้นที่การดูแลจัดการสิทธิด้านต่างๆ ของแรงงาน ขณะที่บางหน่วยงานก็จะเน้นที่การจับกุมและผลัก

ดันออกนอกประเทศ ด้วยเพราะวาทกรรมแรงงานต่างด้าวนั้นไม่ได้ลงรอยกันกับวาทกรรมความมั่นคงของชาติเสมอไป ดังจะเห็นได้จากการที่นายพลสันต์ พานิช กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) กล่าวถึงการที่คณะกรรมการบริหารแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง (คปร.) มีมติในการส่งกลับแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติที่อยู่ระหว่างตั้งครม. กลับประเทศต้นทางว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก คนท้องไม่ใช่คนสองคน แต่มีมากเกือบ 10,000 คน การส่งตัวกลับถือเป็นเรื่องอันตราย เพราะไม่รู้ว่าพม่า ลาว และกัมพูชาเค้าจะคิดอย่างไร เมื่อกลับไปแล้วจะเป็นการตายดาบหน้าหรือไม่ ผมไม่อยากจะให้ใช้คำว่าความมั่นคงพม่าเพ้อ เพื่อว่าเป็นข้ออ้างมาลิดรอนสิทธิในการจัดการคนต่างด้าว ทั้งที่คนเหล่านี้ไม่ใช่คนเข้าเมืองผิดกฎหมาย แต่ได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว” (มติชน, 2547)

แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานด้านความมั่นคงก็มีอำนาจการจับจ้องควบคุมมากขึ้น ดังเช่นในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ แรงงานข้ามชาติสามารถถูกเรียกตรวจสอบ และจับกุมโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจถึงสามหน่วยงาน คือ ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง ตำรวจภูธร และตำรวจจากหน่วยปฏิบัติการพิเศษจังหวัดเชียงใหม่ การทำงานของสถาบันและองค์กรรัฐภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติที่ขาดความรอบคอบ ต่อเนื่อง และยืดหยุ่น จึงทำให้การใช้แรงงานในรูปแบบของการ “ลักลอบ” นั้นยังคงมีอยู่ และแม้นายจ้าง/ผู้ประกอบการจะรู้ว่ากำลังฝ่าฝืนกฎหมาย เสี่ยงต่อการถูกจับกุม แต่ยังสามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ด้วยการติดสินบนเจ้าหน้าที่สะท้อนให้เห็นช่องว่างของนโยบายกับการปฏิบัติงานอีกด้วย

3. รัฐและกลไกในการควบคุมความเป็นต่างด้าว: ระบบบัตรประจำตัว

การเดินทางเคลื่อนย้ายของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นเข้ามายังประเทศไทยไม่ใช่สิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน แต่ในช่วงเวลาทศวรรษที่ผ่านมาพบว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยมีปัจจัยทางเศรษฐกิจ

สังคม การเมือง ที่กระตุ้น ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนย้ายทั้งเต็มใจและไม่เต็มใจ ผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านนโยบายรัฐชาติไทยและปฏิบัติการความรุนแรงของรัฐชาติพม่าได้ทำให้ชาวไทยใหญ่หลายแสนคนในรัฐฉานจากที่เคยมีบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง มีรัฐ มีระบอบการปกครองตนเองต้องตกอยู่ในภาวะที่ถูกทำให้พลัดถิ่นาคาที่อยู่ กลายเป็น “คนที่ถูกทำให้พลัดถิ่น (Displaced People)” จากบ้านเกิดของตนเอง ระเห็จระเหว่ร่อนออกจากบ้านเพื่อแสวงหาความอยู่รอดก้าวข้ามมายังฝั่งไทย (อริญญา, 2548)

ขณะเดียวกันชีวิตในประเทศไทยของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นที่ต้องอยู่ภายใต้วาทกรรมว่าด้วยคนต่างด้าวที่พยายามสถาปนาอำนาจให้รัฐไทยสามารถควบคุมและตรึงให้เขา/เธอเหล่านี้อยู่ในภาวะความเป็นชายขอบด้วยการยึดโยงไว้กับแนวความคิดความเป็นพลเมือง ซึ่งมีนัยในการจัดจำแนกประเภท (Categorization) หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเทคนิคและวิธีการของอำนาจที่แยบยลแบบหนึ่งของวาทกรรมว่าด้วยคนต่างด้าว เนื่องจากป้ายหรือฉลากจากการจัดประเภทเหล่านี้ (Labelling) จะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสถานภาพความสูงต่ำ บทบาท หน้าที่ อำนาจ ฯลฯ ของสิ่งนั้นๆ เช่น การจัดประเภทภูมิปัญญา/ความฉลาดของคน (IQs) ก็เป็นการสร้างประเภทคนขึ้นมา เช่น “คนสมองเลิศ” “คนฉลาด” “คนโง่” หรือการจัดแบ่งประเภทของคนในสังคมออกเป็น เด็ก สตรี บุรุษ ผู้สูงอายุ คนพิการ เกษตรกร ชาวนา คนใช้ เป็นต้น ในแต่ละประเภทของคนเหล่านี้ ก็จะมีการกำหนด บทบาท หน้าที่ สถานภาพเฉพาะให้แตกต่างกันไป (ไชยรัตน์, 2545) กลไกทางสังคม ความรู้ และความชำนาญที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมานี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่สนับสนุนอำนาจ/ความชอบธรรมให้แก่วาทกรรมว่าด้วยคนต่างด้าวในการริ่ก่อสร้างความหมายของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นไปพร้อมกับการจารึกและตอกย้ำพรมแดนของรัฐชาติอยู่เสมอ หรืออาจกล่าวได้ว่า อำนาจอธิปไตยของรัฐชาติสมัยใหม่นั้นไม่ใช่เพียงการสถาปนาเส้นพรมแดน แต่ยังเป็นนิยามอัตลักษณ์ทางการเมืองของ

ประชาชนในฐานะ “พลเมือง” และแบบแผนต่างๆ บนฐานที่รัฐชาติสามารถกล่าวอ้างอำนาจเหนือประชาชนและทรัพยากรที่อยู่ภายในอาณาบริเวณของรัฐชาติได้

นอกจากนี้รัฐไทยยังได้สร้างเครื่องมือหรือเทคนิควิธีที่จะนำมาใช้ในการควบคุมตรวจตรา (Surveillance) โดยการกำหนดให้พลเมืองที่มีสัญชาติไทยจะต้องมี “บัตรประจำตัวประชาชน” และตัวเลขบัตรประชาชนนั้นเป็นการลดทอนรายละเอียดอื่นๆ ให้เหลือเพียงตัวเลข 13 หลัก เพื่อพิสูจน์และยืนยันตัวบุคคลภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐ ทำให้รัฐสามารถควบคุมผู้คนได้ในระดับบุคคลในการจำแนกคนไทยออกจากคนอื่นที่ไม่ใช่คนไทย นับว่าเป็นกระบวนการของการขีดวงรอบอัตลักษณ์ชาติและการแบ่งแยกความแตกต่างทางชาติพันธุ์ไปพร้อมกันได้อย่างทรงพลัง ขณะเดียวกันก็พบว่าความเป็นพลเมืองของไทยมีความคล่องตัวภายใต้ชุดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในรัฐชาติ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งไม่ใช่เป็นกลุ่มคนหลักในประเทศ คือมีการจัดประเภทความเป็นพลเมืองโดยการกำหนดบัตรประจำตัวในฐานะ “ชนกลุ่มน้อย” หรือบัตรสี ภายใต้การนิยาม “ชนกลุ่มน้อย” ว่าหมายถึง บุคคลที่มีได้มีสัญชาติไทยซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าเจ้าของประเทศ และมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันไปเข้ามาหรืออาศัยอยู่ในรัฐไทยโดยวิธีการและลักษณะต่างๆ กัน เช่น อยู่มาดั้งเดิม หลบหนีเข้าเมืองมาพักอาศัยชั่วคราว (ส่วนทะเบียนราษฎร สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, 2544)

รัฐไทยได้กำหนดสถานะให้กับบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยหรือชนกลุ่มน้อย โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ **กลุ่มแรก** คือ กลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่ในเขตแดนที่เป็นของประเทศไทย ต่อมาดินแดนเหล่านี้ได้เสียให้กับฝรั่งเศสกับอังกฤษ ซึ่งเมื่อได้คืนเอกราชให้กับประเทศที่ตนครอบครองแล้ว ดินแดนเหล่านี้จึงกลายเป็นดินแดนของประเทศที่ได้รับเอกราช **กลุ่มที่สอง** คือ กลุ่มที่หลบหนีเข้ามาทำงานในประเทศไทยเนื่องจากการสู้รบของประเทศเพื่อนบ้าน และกลุ่มที่หลบหนีเพื่อเข้า

มาทำงานทำ โดยเข้ามาอยู่ในประเทศไทยนานแล้ว และมีมติคณะรัฐมนตรีกำหนดสถานะให้ และ**กลุ่มที่สาม** คือ กลุ่มที่หลบหนีเข้ามาในประเทศไทยเนื่องจากการสู้รบของประเทศเพื่อนบ้านและกลุ่มที่หลบหนีเข้ามาเพื่อหางานทำโดยเข้ามาอยู่ในประเทศไทย แต่ยังไม่มามีมติคณะรัฐมนตรีกำหนดสถานะ (กฤษฎา, 2547) ในการกำหนดบัตรต่างๆ นี้พบว่า มีลักษณะที่ซับซ้อน สับสน หรือที่เรียกกันสั้นๆ ว่า “บัตรสี” ด้วย เพราะบัตรแต่ละประเภทนั้นมีรูปแบบสีที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวและสิทธิของผู้ถือบัตรที่แตกต่างกันไป ซึ่งปัจจุบันพบว่ารัฐไทยมีการกำหนดประเภทบัตรดังกล่าวที่สามารถแยกออกได้ 17 ประเภทด้วยกัน⁵ การกำหนดระบบบัตรต่างๆ เหล่านี้ เป็นการสร้างชุดความรู้ของรัฐไทยในการที่จะอ่านและจัดจำแนกประเภทผู้คนที่ไม่ใช่พลเมืองของรัฐไทยได้อย่างแนบเนียน เป็นการขยายอำนาจรัฐเหนือพื้นที่ที่กระทำที่ร่างกายของคน (Bio-power Territorialization)

อีกนัยหนึ่ง ระบบชนกลุ่มน้อยของกระทรวงมหาดไทย รวมทั้งระบบการจดทะเบียนและผ่อนผันให้ทำงานของแรงงานข้ามชาติหลบหนีเข้าเมืองผิดกฎหมายนั้น เป็นระบบพลเมืองเศษเสี้ยว (Partial Citizenship) คือการไม่ได้รับสิทธิเต็มตัวในการเป็นพลเมือง เป็นเครื่องมือที่รัฐไทยนำมาใช้ในการควบคุมการเดินทางเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามผ่านพรมแดนรัฐชาติ ตลอดจนภายในอาณาบริเวณของรัฐชาติไทย ดังนั้น อำนาจรัฐเหนือพรมแดนนั้นจึงมีนัยทั้งพื้นที่ทางกายภาพและร่างกายของประชาชนผ่านระบบการให้หลักประกันทางสิทธิ (Entitlement) ทางเศรษฐกิจและการเมือง (Pit, 2007) แต่ทว่าบุคคลเหล่านี้ถึงอย่างไรก็ยังมีฐานะเป็น “คนต่างด้าว หมายถึง ผู้ซึ่งมิได้มีสัญชาติไทย” ตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 อยู่ดี

สำหรับแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาตินั้น ระบบบัตรประจำตัวที่กำหนดโดยรัฐไทย นอกจากจะจำแนกเขา/เธอเหล่านั้นออกจาก “คนไทย” แล้ว ใบอนุญาตทำงานยังควบคุม จำกัดการเคลื่อนที่ของแรงงาน

ต่างด้าว ดังกรณีของจายเอ ซึ่งเป็นแรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น จายเอ เคยทำงานที่สวนส้มในเขต อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ เป็นเวลากว่า 2 ปี แล้ว ในปี พ.ศ. 2549 จึงได้ขยับเข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่ เมื่อจายเอ จะต้องต่ออายุใบอนุญาตทำงานในปี 2550 นั้น นายจ้างคนใหม่ของ จายเอยินดีที่จะดำเนินการยื่นขอใบอนุญาตทำงานให้ แต่พอมายื่นขอ ต่อใบอนุญาตทำงานที่อำเภอเมืองเชียงใหม่ กลับปรากฏว่าไม่สามารถทำได้ เพราะว่าทางจังหวัดได้ออกประกาศไม่อนุญาตให้แรงงานต่างด้าว จากเขตสามอำเภอคือ ฝาง แม่สาย และไชยปราการ ย้ายออกจากพื้นที่ ทำให้ในที่สุดจายเอจะต้องเลือกว่าจะกลับไปเป็นแรงงานที่สวน ส้มเหมือนเดิม หรือว่าทำงานที่ในเมืองเชียงใหม่

แต่ด้วยเพราะจากนโยบายลงมาถึงระดับปฏิบัติงานนั้นต้องผ่านการตีความ การออกแผนงานรองรับในระดับต่างๆ กว่าจะจะเป็นแผน ปฏิบัติงาน ทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานกลับยังคงมองว่าเขา/เธอเหล่านี้เป็น “บุคคลหลบหนีเข้าเมือง” แม้รัฐไทยจะพยายามแสดงให้เห็นว่า การขอใบอนุญาตทำงานนั้นเป็นการทำให้เกิดการจ้างงานอย่างถูกกฎหมาย เป็นการให้สิทธิในการเป็นแรงงานในประเทศไทยของคนต่าง ชาติ แต่ยังมีกรจับกุมคุมขังแรงงานเหล่านี้อยู่เสมอ ทำให้หลายครั้ง นายจ้างใช้เจ้าหน้าที่รัฐเป็นเครื่องมือช่วยในการขูดรีดผลประโยชน์จาก แรงงานข้ามชาติ กล่าวคือ นายจ้างบางคนไม่ยอมขึ้นทะเบียนแรงงาน และขอใบอนุญาตทำงาน โดยเฉพาะในกิจการที่ใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก เช่น ก่อสร้าง แล้วเมื่อโครงการใกล้จะเสร็จ นายจ้างก็จะโทรมา แจ้งที่ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจ อาจจะเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง หรือตำรวจภูธร ว่ามีการจ้างแรงงานข้ามชาติผิดกฎหมาย เพื่อให้เจ้าหน้าที่มาจับกุมดำเนินการตามกฎหมาย ซึ่งเป็นวิธีที่นายจ้างนำมาใช้ เพื่อหลบเลี่ยงการจ่ายค่าจ้างให้กับแรงงาน รวมทั้งนายจ้างนำเรื่องใบ อนุญาตทำงานมาเป็นเงื่อนไขในการกำหนดค่าจ้าง ชั่วโมงการทำงาน หรือสวัสดิการต่างๆ อีกด้วย

ขณะเดียวกัน ด้วยขั้นตอนการยื่นขอใบอนุญาตทำงานที่ซับซ้อน และต้องเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ทำให้นายจ้างหลายคนปฏิเสธที่จะทำบัตรให้แรงงานต่างด้าว หรือบางคนยินยอมเซ็นเอกสารให้ แต่ไม่รับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายและกระบวนการยื่นขอใบอนุญาต และตัวแรงงานต่างด้าวเองก็รู้ภาษาไทยน้อย กลัวเจ้าหน้าที่ และไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องขั้นตอนการยื่นขอใบอนุญาต/ต่อทะเบียนจึงทำให้เกิดกลุ่มคนที่เข้ามาหาผลประโยชน์จากการยื่นขอใบอนุญาตทำงาน เกิดกลุ่มคนที่รับจ้างเป็นนายจ้างเพื่อยื่นขอใบอนุญาตทำงาน ซึ่งค่าจ้างก็จะขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างแรงงานต่างด้าวกับนายหน้าเหล่านั้น ไม่มีอัตราที่ตายตัว อยู่ที่ระหว่าง 1,000-1,500 บาทต่อคน ซึ่งไม่รวมค่าใช้จ่ายในการต่อบัตร 3,900 บาท ที่แรงงานต่างด้าวจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเอง โดยนายหน้าจะดูแลทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการกรอกเอกสารและหากต้องทำเอกสารอื่นๆ เพิ่มเติม แรงงานต่างด้าวจะต้องเป็นผู้ค่าใช้จ่ายนั้นๆ เช่น การย้ายนายจ้าง เป็นต้น ซึ่งแรงงานต่างด้าวบางคนอาจสามารถต่อรองกับนายจ้างของตัวเองให้ช่วยรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในลักษณะ “คนละครึ่ง”

จะเห็นว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ นายจ้าง (คนไทย) และแรงงานต่างด้าว ทำให้ขั้นตอนการยื่นขอต่อใบอนุญาตทำงานที่มีความซับซ้อนซับซ้อนอยู่เป็นทุนเดิมแล้วนั้น กลับยิ่งถูกตอกย้ำและทำให้กลายเป็นเรื่องยากสำหรับแรงงานต่างด้าวมากขึ้นไปอีก จึงกลายเป็นช่องทางสำหรับคนกลุ่มอื่นๆ ที่เข้ามาฉกฉวยโอกาสตรงนี้ และการที่ใบอนุญาตทำงานนั้นมีอายุการใช้งานเพียง 1 ปีนั้น สะท้อนให้เห็นว่ารัฐไทยนั้นไม่ต้องการที่จะให้สถานะความเป็นพลเมืองกับคนกลุ่มนี้ แต่ยังคงรักษาความ “ชั่วคราว” และให้สิทธิเพียงในฐานะ “บุคคลหลบหนีเข้าเมืองเพื่อรอการส่งกลับ” ซึ่งแม้ว่าการมีใบอนุญาตทำงานนั้นจะต้องผ่านขั้นตอน และมีค่าใช้จ่ายมากมายสำหรับแรงงานต่างด้าว และเป็นการสร้างอำนาจในการควบคุมให้กับรัฐ นายจ้าง และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก็ตาม

แต่อีกด้านหนึ่งการไม่มีบัตรก็กลายเป็นความเปราะบางในชีวิตของแรงงานต่างด้าวด้วยเช่นกัน เพราะอาจจะถูกนายจ้างใช้เป็นเงื่อนไขในการแสวงหาโอกาสในการจ่ายค่าแรงต่ำ ถูกกลั่นแกล้งเพื่อที่ได้ไม่ต้องจ่ายค่าแรง ถูกข่มขู่ รวมทั้งอาจกลายเป็นวัตถุแห่งการจับจ้องของเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้นก็ได้ ด้วยเพราะทั้งแรงงานต่างด้าวและนายจ้างที่มีบัตรอาจจะไม่เข้าใจสิทธิของผู้ถือบัตรหรืออาจจะเพิกเฉยก็ได้ และเจ้าหน้าที่ที่ทำงานปฏิบัติหน้าที่อาจจะนำมาใช้ช่องทางแสวงหาผลประโยชน์ได้อีกนัยหนึ่งคือ กฎหมาย นโยบายไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการปฏิบัติเสมอไป ดังจะเห็นได้จากการที่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเรียกตรวจบัตรใบอนุญาตทำงานแรงงานในช่วงเวลาหลังเลิกงานของแรงงานก่อสร้างและใช้เป็นเงื่อนไขในการอ้างว่าแรงงานต่างด้าวคนนั้นออกนอกพื้นที่ ซึ่งในที่นี้เจ้าหน้าที่หมายถึง พื้นที่ทำงาน และยิ่งอ้างอีกว่าแรงงานต่างด้าวมิหน้าที่ทำงานก็ต้องอยู่แต่ในที่ทำงาน ไม่ให้ออกมานอกพื้นที่ทำงาน ซึ่งประเด็นดังกล่าวกลายเป็นที่ถกเถียงอย่างเป็นวงกว้าง

4. บัตรในฐานะเครื่องมือในการต่อรองกับอำนาจรัฐของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น

ระบบบัตรประจำตัวสำหรับแรงงานต่างด้าวที่รัฐไทยสร้างขึ้นนั้น มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ซับซ้อนสับสน ต้องติดต่อหลายหน่วยงานและมีลักษณะชั่วคราว กล่าวคือ 1) นายจ้างจะต้องพาแรงงานไปรายงานตัวและจดทะเบียนประวัติซึ่งรับผิดชอบโดยกรมการปกครอง 2) จะต้องไปตรวจสุขภาพ โดยกระทรวงสาธารณสุข 3) ยื่นขอใบอนุญาตทำงานที่กรมการจัดหางาน และ 4) พิมพ์ใบอนุญาตทำงาน โดยกรมการปกครอง ซึ่งระหว่างขั้นตอนดังกล่าวมีรายละเอียดปลีกย่อยอีกมากมาย เช่น นายจ้างต้องยื่นขอโควตา, แรงงานถ้าเปลี่ยนนายจ้างต้องยื่นเรื่องย้ายออกจากรายชื่อนายจ้างเก่า-ย้ายเข้ารายชื่อนายจ้างใหม่ เป็นต้น ซึ่งระบบดังกล่าวที่รัฐไทยสร้างขึ้น ก็เพื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการจัดจำแนกประเภทและทำความเข้าใจกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นพลเมืองของรัฐชาติ และทำให้สามารถ

ที่จะควบคุมการเคลื่อนย้ายของคนเหล่านี้ได้ ดังนั้นความหมายของบัตร ทั้งในแง่สิทธิและอำนาจจึงเป็นชุดความรู้ที่รัฐไทยเป็นผู้สร้างเป็นผู้กำหนด แม้ว่าบัตรจะเป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งอำนาจที่บ่งบอกถึงการควบคุม จัดการคนในแง่ของอิสรภาพการเดินทางเคลื่อนที่ของคน เพราะแต่ละ บัตรแต่ละใบได้ให้ความหมายแต่ละความหมายแก่ผู้ถือบัตร ความหมาย ที่นั้นรวมไปถึงการให้สิทธิเสรีภาพในการเดินทางแก่ผู้ถือบัตรที่แตกต่าง กัน การระบุว่าใครเป็นใคร มีความหมายอย่างไร และนำสู่การจัดการ อย่างไม่รู้ คือผลที่จะตามมาแก่ผู้ถือบัตรนั้นๆ (อรุณญา ศิริผล, 2548)

สำหรับชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่เพิ่งเข้ามาอยู่ใน ประเทศไทยนั้น การเรียนรู้เรื่องบัตรประจำตัวนั้นเป็นความรู้ที่จำเป็นอัน ดิบตันๆ ที่เขา/เธอเหล่านี้อาจจะได้เรียนรู้นับตั้งแต่เมื่อเหยียบย่างเข้าสู่ ประเทศไทยเลยทีเดียว ดังเช่นประสบการณ์ของจายนะ ชายหนุ่มชาวไทย ใหญ่พลัดถิ่นอายุ 29 ปี ได้แลกเปลี่ยนกับผู้ศึกษาว่า “ตอนที่ผมอยู่ที่ พม่านะ ไม่มีบัตรอะไรซักใบหรอก เวลาจะเดินทาง ถ้าผ่านด่านทหาร พม่า มันถามมา ผมก็ตอบเป็นภาษาไทยไป ผมพูดภาษาพม่าไม่ได้ หรอก เรียนแค่ชั้น 3 เอง แล้วพอคุยกันไม่รู้เรื่อง มันก็ให้ผ่านไปเอง... ก่อนมาเมืองไทย ผมรู้ว่าจะต้องมีบัตร ไม่งั้นจะโดนจับ ถ้าตำรวจ เรียกเอาเงินแล้วมีเงินก็รอดไป แต่ถ้าไม่มีเงินให้หนี โดนส่งกลับอย่าง เดียว ไม่คุ้มหรอก” ดังนั้นการที่ไม่มีบัตรก็อาจจะทำให้ชาวไทยใหญ่ พลัดถิ่น หลายคนรู้สึกหวาดระแวง เพราะว่าอาจจะเสี่ยงต่อการถูกจับ และส่งกลับได้ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ถูก ยัดเยียดสถานภาพ ความเป็นคนต่างด้าวนั้นกลับไม่ได้สมยอมกับการ ควบคุมของรัฐไทยอย่างสงบเงียบไม่มีปากมีเสียง ในทางตรงข้ามเขา/ เธอเหล่านี้กลับฉวยใช้เครื่องมือของรัฐในการต่อรองและปรับเปลี่ยน ความสัมพันธ์กับรัฐและกลุ่มทุน ซึ่งสะท้อนให้เห็นใน 3 ลักษณะคือ การต่อรองการเข้าถึงการทำงาน การต่อรองสิทธิแรงงาน และการต่อ รองในชีวิตประจำวัน

ลักษณะแรก การต่อรองการเข้าถึงการทำงาน แม้ว่ารัฐจะจำกัดพื้นที่การทำงานของแรงงานต่างด้าวไว้เพียงในฐานะ “แรงงานไร้ฝีมือ” แต่แรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นนั้นกลับอธิบายถึงการมีหรือไม่มีบัตร/ใบอนุญาตทำงานสัมพันธ์กับความสามารถในการเข้าถึงการทำงาน ทำให้ความสามารถในการเปลี่ยนงานไปสู่งานที่ดีกว่าได้มากน้อยต่างกัน ดังเช่นที่น้องอร (อายุ 21 ปี) เล่าว่า “ตอนแรกหนูทำงานที่ร้านอาหาร พ่อเลี้ยงให้หนูล้างจานตั้งแต่เช้าจนเที่ยงคืน มือหนูแสบมาก หนูล้างไปร้องไห้ไป แล้วก็เลยตัดสินใจหนีออกมาเลย แล้วก็มาทำงานที่ร้านน้ำปั่น แต่แม่เลี้ยงด่าเก่ง หนูก็เลยออกมาอีก..ก่อนจะมาทำงานที่นี่ หนูทำมาหลายอย่างแล้ว” ซึ่งผู้ศึกษาก็สงสัยว่าน้องอรไม่กลัวโดนตำรวจจับและฟังดูเหมือนน้องอรสามารถหางานได้ง่ายมาก ซึ่งน้องอรก็บอกว่า “หนูไม่กลัวหรอกพี่ หนูมีบัตร” ส่วนคนที่ไม่มีใบอนุญาตทำงานนั้นมักจะหางานได้ยากกว่า ดังที่จายสอง เล่าว่า “ผมมาเชียงใหม่ใหม่ใหม่ะก็ต้องทำงานก่อสร้าง เพราะไม่มีบัตร ไปหางานที่อื่นเค้าก็ไม่ค่อยอยากรับ หรือถ้ารับ ก็อย่างทีครูรู้..เงินน้อย” ดังนั้น จึงมักจะพบว่าแรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นนั้นจะพยายามที่จะขอใบอนุญาตทำงาน ซึ่งแน่นอนว่าย่อมสร้างความรู้สึกรู้สึกมั่นใจหากต้องเผชิญหน้ากับการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่รัฐไทยด้วย แต่นอกเหนือไปจากนั้นคือ ทำให้เขา/เธอมีพื้นที่และความสามารถในการตัดสินใจหรือเลือกงานได้มากขึ้น

ลักษณะที่สอง การต่อรองสิทธิแรงงาน ด้วยเพราะการที่วาทกรรมแรงงานต่างด้าวและวาทกรรมความมั่นคงของชาติต่างปฏิบัติการผ่านสื่อ โดยเฉพาะการสร้างภาพลักษณ์ของการเป็น “แรงงานเถื่อน” ดังนั้นการมีใบอนุญาตทำงานจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงความหมายเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองขึ้น เพื่อต่อสู้ต่อรองกับอคติต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อยืนยันว่าตนเองเป็นแรงงานที่ถูกกฎหมาย เป็นคนที่เคารพในกฎหมายของประเทศไทย ไม่ใช่พวกป่าเถื่อนอีกต่อไป นอกจากนี้ การมีบัตรประจำตัวยังทำให้ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นนำมาใช้ในการสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มพลังในการต่อรองกับรัฐไทย

และสร้างความเข้าใจที่ดีกับสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากแรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นในเมืองเชียงใหม่ ได้มีการรวมกลุ่มกันภายใต้ชื่อ “กลุ่มแรงงานสามัคคี” โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ หรือที่รู้จักกันในชื่อสั้นๆ ว่า “MAP” การรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นนี้ไม่ใช่เพียงการเรียกร้องสิทธิในฐานะแรงงานที่ถูกกฎหมายเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่แรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นจะสามารถสะท้อนเสียง เรื่องราวต่างๆ หรือสื่อสารกับสังคมไทย ในฐานะแรงงานที่มีส่วนร่วมเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งก็ไม่ได้ต่างจากแรงงานชาวไทยเลยเช่นกัน

ลักษณะที่สาม การต่อรองในชีวิตประจำวัน การที่รัฐไทยสร้างระบบบัตรสีต่างๆ ขึ้น โดยสิทธิในการเดินทางเคลื่อนย้ายจะแตกต่างกันไปในบัตรแต่ละประเภท สำหรับชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นั้นกลับตีความและสร้างความหมายใหม่ให้แก่บัตรเหล่านี้ โดยมองว่า การมีบัตรที่ออกโดยรัฐไทยนั้นเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับรัฐไทย นั่นคือ การมีบัตรนั้นเป็นใบเบิกทางที่ทำให้สามารถไปไหนมาไหนได้ ไม่โดนตำรวจจับ ไม่ว่าจะเป็นการจับที่รถจักรยานยนต์ การไปดูคอนเสิร์ต การไปเที่ยวน้ำตกแม่สา เป็นต้น ดังที่ชายเมือง (อายุ 22 ปี) กล่าวอย่างมั่นใจกับผู้ศึกษาว่า “ผมมีบัตร (แรงงาน) ไปไหนผมก็ไม่กลัวหรอก ตำรวจจะจับผมทำไม ผมไม่ใช่พวกต่างด้าว” ซึ่งหากมองในทางกฎหมายแล้ว กิจกรรมบางอย่างนั้นย่อมผิดกฎหมาย เช่น การจับที่รถจักรยานยนต์โดยไม่มีใบขับขี่ และรัฐไทยไม่อนุญาตให้แรงงานต่างด้าวยื่นขอทำใบขับขี่ด้วย นอกจากนี้ บัตรยังเป็นเครื่องมือในการสร้างการสะสมทุนทางสังคมที่จะทำให้ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นสามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับสังคมไทยได้ เช่น การสมัครเรียนหลักสูตรการศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งจะทำให้เขา/เธอเหล่านี้ได้เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกในสังคมไทยมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การนิยามความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้การปฏิสัมพันธ์กับรัฐไทย บ่อยครั้งจึงพบว่า การนิยามความหมายให้แก่

บัตรใหม่ของคนไทยใหญ่พลัดถิ่นนั้น ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากเจ้าหน้าที่รัฐด้วยเช่นกัน เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า “คนต่างด้าวในเชียงใหม่มีความภูมิใจในบัตร ว่าฉันถูกต้องแล้ว แล้วออกจะมีความภูมิใจที่จะใช้มากกว่าด้วยซ้ำ บางครั้งทำผิดก็จะเอียงไปข้างๆ คุย ทั้งที่เค้าไม่มีสิทธิ แต่ก็ยังแสดงสิทธิเกินกว่าที่มี ขนาดคนไทยยังไม่กล้า” และแม้ว่าการที่มีบัตรจะทำให้ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นั้นสามารถที่จะต่อรองความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่และนายจ้างได้ แต่หลายครั้งที่การไม่มีบัตรก็สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองได้ด้วยเช่นกัน ดังเช่นที่เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง จังหวัดเชียงใหม่ให้ความเห็นว่า “คนที่มี Passport เข้ามาแล้วทำงานโดยที่ไม่ขอใบอนุญาตทำงาน มีโอกาสมีความผิดมากกว่า ไม่เหมือนพวก 3 สัญชาติ เค้าไม่มีบันทึก ถ้าคนที่มี Passport โดนจับได้ว่าแอบทำงานก็จะโดนส่งกลับแล้วก็ขึ้น Black list ไว้ ห้ามเข้าประเทศไทยอีกเลย แต่พวก 3 สัญชาติที่ไม่มี Record นี้เค้าจะกลับเข้ามาอีกเมื่อไหร่ก็ได้” เช่นเดียวกับความคิดเห็นของนายแสงที่ว่า “ถ้าโดนจับเพราะไม่มีบัตรส่วนใหญ่ไม่ค่อยติดคุกนานหรอก ซักวันสองวันรอส่งกลับ แล้วเดี๋ยวก็หาทางกลับใหม่ได้อีก แต่ถ้าโดนจับเพราะทำบัตรปลอมสิ อันนี้ติดคุกนานเลย”

จากที่กล่าวมาข้างต้น ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองกับอำนาจของรัฐไทยโดยชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นั้นเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แต่อีกด้านหนึ่งกลับเป็นการเปิดช่องทางให้กลุ่มคนบางกลุ่มที่จะหาผลประโยชน์จากชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น ดังที่มีให้เห็นตามหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เรื่อยๆ เรื่องการที่มีชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นจำนวนมากที่หลงเชื่อผู้มีอำนาจในท้องถิ่น และยอมจ่ายเงินเป็นจำนวนมากเพื่อให้ตนเองได้ “บัตรสี” ซึ่งวันใดวันหนึ่งข้างหน้า เขา/เธอจะสามารถขอโอนเป็นสัญชาติไทยได้ และแม้ว่าบัตรต่างๆ ทั้งนี้รวมทั้งใบอนุญาตทำงานนั้นเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่คอยควบคุมให้ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นนั้นอยู่กับที่ ขณะเดียวกันบัตรต่างๆ เหล่านี้ก็เปิดทางให้เขา/เธอเคลื่อนที่ได้ ครอบงำได้ที่บัตรต่างๆ เหล่านั้นออกโดยรัฐไทย

5. สรุป

การกลายเป็น “คนต่างด้าว” และ/หรือ “แรงงานต่างด้าว” ของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นนั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้อำนาจของวาทกรรมที่เก็บบด บดบัง ปิดกั้น หรือทำลายไม่ให้สิ่งที่แตกต่างไปจากความหมายที่วาทกรรมนั้นสร้างขึ้นมาปรากฏตัว ซึ่งวาทกรรมว่าด้วยคนต่างด้าวนั้น เป็นการต่อรองกันระหว่างรัฐและกลุ่มทุนประกอบสร้างจากชุดวาทกรรมหลักสองชุดคือ วาทกรรมแรงงานต่างด้าวและวาทกรรมความมั่นคงของชาติ โดยที่วาทกรรมทั้งสองนี้ไม่ได้ผสมกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างราบรื่น แต่กลับดำเนินไปในสภาพที่ลึกลับขัดแย้ง และต่อรองกันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งวาทกรรมทั้งสองนี้ปฏิบัติการผ่านสื่อในการสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจรัฐในการควบคุมคนต่างด้าวและแรงงานต่างด้าว ซึ่งการปฏิบัติการผ่านสื่อสาธารณะประเภทต่างๆ นี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความหมายในมิติทางสังคมอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและรุนแรง ด้วยการผลิตซ้ำอคติทางชาติพันธุ์ที่มีอยู่มากมายในสังคมไทย การปักป้าย กักขังชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น และสร้างภาพแทนความจริงเพื่อผลักดันให้แรงงานต่างด้าวให้กลายเป็นชายขอบ เป็นคนอื่นในสังคมไทย โดยเฉพาะการตอกย้ำมายาคติที่อยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การเป็นพาหะนำโรคที่สามารถควบคุมได้ให้กลับมาระบาดอีกครั้ง ดังนั้นการปฏิบัติต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขต่อแรงงานจึงมักเป็นการออกคำสั่ง บ้องปราม มากกว่าการสร้างความเข้าใจและความรู้ในการดูแลสุขภาพแก่แรงงาน, การนำเสนอภาพว่าแรงงานต่างด้าวนั้น เป็นพวกหัวรุนแรง ไร้การศึกษา ดังนั้นเมื่อเกิดอาชญากรรม หรือปัญหาทางสังคมขึ้น เจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงจึงมักจะพุ่งเป้าไปสู่กลุ่มนี้ก่อน หรือการมองว่าคนกลุ่มนี้มาเพื่อ “ขุดทอง” เท่านั้น ซึ่งทำให้ไม่เคยรู้จัก “สำนึก” ใน “บุญคุณ” ของประเทศไทย จึงสมควรแล้วที่จะต้องทำงานเป็นแรงงานต่างด้าวต่อไป และอื่นๆ อีกมากมายซึ่งทุกวันนี้สามารถพบเห็นได้อย่างทั่วไป

นอกจากนี้ รัฐไทยยังได้สร้างเครื่องมือหรือเทคนิควิธีในการที่จะควบคุม กักขังแรงงานต่างด้าวไว้นอกสังคมไทยอย่างดั้นหลุดยาก ผ่านกระบวนการจัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัว ซึ่งไม่ใช่บัตรประชาชน หรือที่เรียกกันว่า “บัตรสี” รวมถึงใบอนุญาตทำงานของ “แรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ” แต่ถึงอย่างไรก็ไม่สามารถได้รับสัญชาติไทยหรือการได้รับสิทธิความเป็นพลเมืองอย่างเต็มที่ ดังนั้นระบบบัตรสีจึงทำให้ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นนั้นกลายเป็นวัตถุของการควบคุม และเพราะบัตรสีนั้นมีระยะเวลาการอนุญาตเพียงชั่วคราวและได้รับสิทธิเพียงบางส่วน ทำให้บัตรดังกล่าวสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่ผู้ถือบัตรแค่เพียงเศษเสี้ยว ไม่ใช่พลเมืองเต็มสมบูรณ์ อีกนัยหนึ่งคือเป็นเครื่องมือที่ควบคุมแรงงานต่างด้าวผ่านความชั่วคราว การควบคุมเชิงพื้นที่ทางกายภาพ และการควบคุมผ่านพื้นที่การทำงาน ซึ่งเท่ากับว่ารัฐไทยได้สร้างอำนาจในการจับจ้องแรงงานต่างด้าวให้กับนายจ้างด้วยเช่นกัน

แม้ว่าบัตรสีหรือใบอนุญาตทำงานจะเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐที่ควบคุมชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นไปถึงระดับบุคคล ซึ่งทำให้คนที่ไม่มีบัตรต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในชีวิต อาจจะมีโอกาสถูกเอาเปรียบได้มากกว่าในบางสถานการณ์ โดยเฉพาะเมื่อต้องสัมพันธ์กับรัฐไทยและนายจ้าง ดังนั้นชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นจึงได้ฉวยใช้บัตรซึ่งเป็นเครื่องมือของรัฐในการต่อรองและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ โดยพบว่าเกิดขึ้นในหลายลักษณะ ได้แก่ การต่อรองการเข้าถึงการทำงาน การต่อรองสิทธิแรงงาน และการต่อรองในชีวิตประจำวัน แต่บางสถานการณ์การไม่มีบัตรก็ทำให้ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นมีความสามารถในการต่อรองเพิ่มขึ้นมา แต่ถึงกระนั้นก็ตามจะพบว่า ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นยังคงขวนขวายที่จะมีใบอนุญาตทำงาน เพื่อให้สามารถนำมาใช้อ้างอิงและจัดความสัมพันธ์กับรัฐไทยและสังคมไทยได้มากขึ้น

เชิงอรรถ

1. บทความนี้เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน เรื่อง “การต่อรองและปรับตัวของคนพลัดถิ่น: กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นในเมืองเชียงใหม่” ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551
2. คำกล่าวของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ในพิธีเปิดการประชุมสัมมนาและมอบนโยบายเรื่อง “แนวทางการบริหารแรงงานต่างด้าวทั้งระบบ” วันศุกร์ที่ 2 กรกฎาคม 2547 เวลา 09.30 น. ณ โรงแรม เดอะ แกรนด์ กรุงเทพฯ ถนนรัชดาภิเษก กรุงเทพมหานคร
3. พ.ร.บ. การแปลงชาติ ร.ศ.130 เป็นกฎหมายที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์พิเศษเรื่องการแปลงสัญชาติเป็นไทยเท่านั้น ไม่ได้ว่าด้วยสัญชาติไทยโดยทั่วไป
4. หน่วยงานที่รับผิดชอบหลักคือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกลาโหม และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ภายใต้ยุทธศาสตร์การทำงาน 7 ข้อ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์การจัดระบบการจ้างแรงงานต่างด้าว 2) ยุทธศาสตร์การกำหนดมาตรฐานการจ้างแรงงานต่างด้าว 3) ยุทธศาสตร์การสกัดกั้นแรงงานต่างด้าวลักลอบเข้ามาทำงาน 4) ยุทธศาสตร์การปราบปราม จับกุม ดำเนินคดีแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง 5) ยุทธศาสตร์การผลักดันและส่งกลับแรงงานต่างด้าว 6) ยุทธศาสตร์การประชาสัมพันธ์การจัดระบบแรงงานต่างด้าว 7) ยุทธศาสตร์การติดตามประเมินผล
5. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้ให้ความหมายของชนกลุ่มน้อยว่าหมายถึง บุคคลที่ไม่ได้มีสัญชาติไทย มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่าง เข้ามาหรืออาศัยอยู่ในประเทศไทยโดยวิธีการและลักษณะที่ต่างกัน เช่น อยู่มาดั้งเดิม หรือ หลบหนีเข้าเมืองเข้ามาพักอาศัยชั่วคราวในประเทศไทย ชนกลุ่มน้อยที่ได้มีการจัดทำทะเบียนประวัติและออกบัตรประจำตัวมีอยู่ 17 กลุ่มคือ 1.ญวนอพยพ 2.อดีตทหารจีนคณะชาติ 3.จีนฮ่ออพยพ 4.จีนฮ่ออิสระ 5.ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย 6.ลาวอพยพ 7.เนปาลอพยพ 8.ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า 9.ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า 10.ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทย 11.ไทยลื้อ 12.บุคคลพื้นที่สูง 13.ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกงกัมพูชา 14.ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากกัมพูชา 15.เผ่าตองเหลือง (มลาบรี) หรือ ผีตองเหลือง 16.ชุมชนบนพื้นที่สูง 17.แรงงานต่างด้าว (ต่างชาติ) ผิดกฎหมาย

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล และพันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. 2548. *คำถามและข้อท้าทายต่อนโยบายรัฐไทยในมิติสุขภาพและสิทธิของแรงงานข้ามชาติ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- กฤตยา อาชวนิจกุล (บก.). 2547. *คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง? มีจำนวนเท่าไร? ระบุฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ?*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- กฤตยา อาชวนิจกุล, ทริส โคเอนท์ และนิน นิน โพนี. 2543. *เรื่องเพศ อนามัยเจริญพันธุ์และความรุนแรง: ประสบการณ์ชีวิตของแรงงานอพยพจากประเทศพม่า*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. 2517. *ชาวจีนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา.
- คนารักษ์ เจริญศิริ. 2548. “ปัญหาการละเมิดสิทธิแรงงานของแรงงานต่างด้าว: กรณีศึกษาอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จี วิลเลียม สกินเนอร์, พรณี ฉัตรพลรักษ์ [และคนอื่นๆ] แปล, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บก.). 2529. *สังคมจีน ในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ Chinese Society in Thailand: An Analytical History*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. จำหน่ายใน และสมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์, แปลและเรียบเรียง. 2544. *พงศาวดารไท (เครือเมืองกูเมือง)*. เชียงใหม่: Silkworm Books.
- ฉลองขวัญ อุดทะยอต. 2542. “ผลกระทบของการจ้างแรงงานต่างชาติดต่อความมั่นคงแห่งชาติ: กรณีศึกษาแรงงานพม่า”. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2533. “เทววิทยาแห่งวาทกรรม: ทำความเข้าใจอำนาจแห่งวาทกรรมว่าด้วย นารายณ์สิบปาง” *สมุดสังคม*, 12(3 - 4): 175 - 191.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ดรณี ไพศาลพานิชย์กุล. 2548. “สิทธิในการมีเอกสารพิสูจน์ทราบตัวบุคคลในรัฐไทย” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธิดา สาระยา. 2544. *ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม: The History of Thai Peasants*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2548ก. “พรมแดน รัฐชาติ และเส้นทางการต่อสู้ของผู้หญิงพลัดถิ่น: ความรุนแรงและการข่มขืนผู้หญิงในนามรัฐชาติ” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา www.midnightuniversity.org (26 ตุลาคม 2548).

- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2548ข. “ร่างกายอันแปลกแยก ชาตินันฐานแรง และการเคลื่อนไหวข้ามชาติ ของผู้หญิงไทใหญ่” บทความเสนาในงานประชุมทางวิชาการครั้งที่ 4 เรื่อง วัฒนธรรมไร้คอดี ชีวิตไร้ความรุนแรง จัดโดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) วันที่ 23 –25 มีนาคม 2548.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บก.). 2544. “ข้ามพรมแดน: กับคำถามเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และความเป็นชาติ”. *วารสารสังคมศาสตร์*, 15(1): 1 – 16.
- พรรณี บัวเล็ก. 2542. *กุดีลารถกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พรสุข เกิดสว่าง. 2542. *มุ่งหาแสงตะวัน: ชีวิตของเหล่าประชาชนรากหญ้าจากประเทศพม่าที่มาเป็น แรงงานผิดกฎหมายในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: เพื่อนไร้พรมแดน.
- พรสุข เกิดสว่าง (บก.). 2545. *คนทอตะวัน: สิบบทสนทนากับผู้ลี้ภัยและแรงงานอพยพจากประเทศพม่า*. เชียงใหม่: เพื่อนไร้พรมแดน.
- มาลินี คุ่มภุชญา. 2548. *อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับความหมายที่มองไม่เห็น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ และบัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ. 2540. *นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐกับการจ้างแรงงานข้ามชาติ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิทยา บุตรเพชรรัตน์. 2542. “การนำนโยบายแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมายไปปฏิบัติ: กรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน” *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง และการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.
- วิพรรณ ประจวบเหมาะ และนพวรรณ จงวัฒนา. 2544. *ผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อสภาพการณ์ของแรงงานข้ามชาติ: กรณีศึกษาประเทศไทย, บทสรุปสำหรับผู้บริหาร*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. 2545. “การเมืองเรื่องสัญชาติ”. โครงการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายคนชายขอบ. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา www.thaitopic.com/cgi-bin/swb/webbord.pl (24 มีนาคม 2002)
- สมชาย ปรีชาศิลป์กุล และนัทธมน คงเจริญ. 2544. *การยอมรับและกีดกันชาวเขาในกระบวนการให้สัญชาติไทย: การสำรวจข้อกฎหมาย แนวนโยบาย สภาพปัญหา*. เชียงใหม่: โครงการจัดตั้งภาควิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรสม กฤษณะจุฑะ. 2547. “การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นในพื้นที่สี่: การต่อสู้ทางวาทกรรมว่าด้วยพลังงาน”. *วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.
- สุรียา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา. 2542. *มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ (Anthropology and Globalization: Thai Experiences)*. เอกสารทาง

วิชาการ หอไทยศึกษานิตยสาร สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
สุรนารี นครราชสีมา.

- สุภัตรา ภูมิประภาส และเพ็ญญา หงษ์ทอง, แปล. 2545. *ใบอนุญาตข้ามจีน: บันทึกการ
ทารุณกรรมทางเพศในรัฐฉาน*. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์สิทธิมนุษยชนและการพัฒนา
แห่งเอเชีย (ฟอร์ัม เอเชีย).
- สุภางค์ จันทวานิช. 2544. *ตลาดแรงงานไทยในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยในปลายทศวรรษที่ 90: รายงาน
ผลสังเคราะห์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช, เปรมใจ วังศิริไพศาล และสมาน เหล่าดำรงชัย. 2548. *รายงานวิจัย
การย้ายถิ่นเข้ามาทำงานและการถูกหลอกลวงของแรงงานต่างชาติในประเทศไทย*.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย.องค์การมนุษยธรรมชายแดนไทย - พม่า.
2547. *การพลัดถิ่นฐานภายในประเทศและสภาวะเปราะบางของผู้พลัดถิ่นภายใน
ประเทศพม่าแถบตะวันออก*. เชียงใหม่: เพื่อนไร้พรมแดน.
- อรพินทร์ พิทักษ์มหาเกตุ. 2540. *ภาพรวมของแรงงานข้ามชาติที่ได้รับใบอนุญาตทำงาน
ในประเทศไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อดิศร เกิดมงคล (บก.). 2546. *บันทึกชีวิตแรงงานพม่า: จากแรงงานทาสสู่แรงงานเถื่อน*.
กรุงเทพฯ: คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.).
- อดิศร เกิดมงคล และบุษย์รัตน์ กาญจนดิษฐ์. 2547. “แรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่า:
การสถาปนาที่ว่าง ริมขอบของสังคมไทย” บทความในเวทีเสวนาเรื่อง แรงงาน
ข้ามชาติกับกระบวนการทำให้เป็นชายขอบ จัดโดย ป่วยเสวนาคาร และ มูลนิธิ
รักษ์ไทย วันที่ 19 ธันวาคม 2547.
- อรัญญา ศิริผล. 2548. รายงานวิจัย “คนพลัดถิ่นกับการกลายเป็นสินค้า”: ประสพการณ์
ชีวิตของ ชุมชนไทใหญ่กับการค้าแรงงานในมิติทางสังคมวัฒนธรรมบริเวณชายแดน
ไทย - พม่า. (อัตสำเนา).
- Pit Pongsawat. 2007. “Border Partial Citizenship, Border Towns, and Thai –
Myanmar Cross – Border Development: Case Studies at the Thai Border
Towns”. Berkeley: Graduate Division of the University of California.